

**Q. SEPTIMII|| FLORENTIS|| TERTVLLIANI||
CARTHAGINIENSIS|| PRESBYTERI, OPERA|| QVÆ
HACTENVS REPERIRI|| POTVERVNT OMNIA:||**

Tertullianus, Quintus Septimius Florens

Antverpiae, 1584

[Q. Septimii Florentis Tertvlliani Carthaginensis Presbyteri, Adversvs
Marcionem Liber tertius, de Christo.]

[urn:nbn:de:hbz:466:1-73633](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:466:1-73633)

XXIII. Verum enimvero, quia cum Iudeis, negabat Christum venisse Marcion; ostendit exitum (sive exitium) ipsorum, quem ob impietatem in Christum relaturi praedicabantur, iam completum esse. Quod vanè fieret, si propter Christum Dei alterius id paterentur, quod aemulis illius, nempe potestatibus creatoris, in crucem actus esset; neque enim potuit crucem ulcisci, nisi suum Christum.

XXIII. Denique occasione eius, quod Marcion dicebat restitutam iri Iudeam à Deo suo, mittens Lectorem ad LIBRVM IIII. ADVERSVS MARCIONEM de Iudea, & ad OPVS DE SPE FIDELIVM de dicta restitutione Iudeae; hic etiam prosequitur Millenarium somnium, de quo latius inter Paradoxa Auctoris. Ceterum libri huius nominatim Auctor meminit supra lib. I. cap. 19. Dabitur & CHRISTVM LIBER, de omni statu eius. Ex quo proinde loco, & verbis Auctoris huius libri initio: iam hinc ordo de Christo; addidimus titulo: DE CHRISTO; maxime quum etiam supra lib. de Resurr. carnis, cap. 2. libri priores aduersus Marcionem vocentur ab Auctore DE DEO VNICO, ET CHRISTO EIVS. Hunc post editiones duos Rhenani, priorem ex Paterniacensi, & Hirsaugiensi, posterem ex Gorziensi exemplaribus, iam denuò castigauimus ex duobus Varianis MS. codicibus, & aliquot Domini Latini coniecturis, locupletatum nouis Argumento ac Annotationibus.

Q. SEPTIMII FLORENTIS
TERTULLIANI CARTHAGINIENSIS
PRESBYTERI, ADVERSUS MARCIONEM
Liber tertius, de Christo.

CAP. I.

ECVNDVM¹ vestigia pristini operis, quod amissum reformare ueramus, iam hinc ordo de Christo, licet ex abundantia, post decem defensionem vnicę diuinitatis. Satis etenim praedicatum est, Christum non alterius Dei intelligendum, quàm creatoris, quum determinatum est, alium Deum non credendum praeter creatorem, quem adeo Christum praedicauerit, & deinceps Apostoli non alterius Christum annuntiauerint, quàm eius Dei quem Christus praedicauit, id est creatoris, ut nulla mentio alterius Dei, atque ita nec alterius Christi agitata sit, ante scandalū Marcionis. Facillimè hoc probatur Apostolicarum & haeticarum ecclesiarum recensu, illic scilicet pronuntiantur regula interuersionem, ubi posteritas inuenitur. Quod etiam primo libello intentum, sed nunc congressio ista seorsum in Christum examinatura eo utique proficiet, ut dum illud scutum probamus creatoris, sic quoque Deus Marcionis excludatur. Decet veritate viribus uti suis, non ut laborantem. Ceterum in praescriptionum compendiis vincit. Sed decretum est ut gestierem vbique aduersario occurrere, in tantum furenti, ut facilius sumperit eum venisse Christum, qui nunquam sit annuntiatum, quàm eum qui semper praedicatus.

CAP. II.

[¹ Hinc denique gradum confero, an debuerit tam subito venisse, quia quia & ipse Dei sui filius. hoc enim ordinis fuerat, ut antè pater filium profiteretur, quum patrem filius, & antè pater de filio testaretur, quàm filius de patre. Dehinc & quum praeter filij nomen. Proinde enim praecessisse debuerat mittentis patrocinium in testimonium missi, quia nemo veniens ex alterius auctoritate, ipse eam sibi ex sua affirmata defendit, sed ab ipsa defensionem potius expectat, praecunte suggestu eius, qui auctoritatem praestat. Ceterum nec filius agnosceretur, quem nunquam pater nuncuparet, nec missus crederetur, quem nunquam mandator designauit, nuncupaturus pater designaturus mandator, si fuisset. Suspectum habebitur omne, quod exorbitat a regula, rerumque principalis gradus non finit posterius agnosci patrem post filium, & mandator

TERTULLIANI
Cum Annotatione
PAMELLII
A. V.
36.

A mandatorum post mandatum, & Deum post Christum. Nihil origine sua prius est in agnitione, quia nec in dispositione. Subitò filius, & subitò missus, & subitò Christus. Atquin nihil purem à Deo subitum, quia nihil à Deo non dispositum. Si autem dispositum, cur & non prædicatum, ut probari posset & dispositum ex prædicatione, & diuinum ex dispositione. Et utique tantum opus, quod scilicet humanæ salutis parabatur, vel eatenus subitum non fuisset, quâ per fidem profuturum. In quantum enim credi habebat ut prodesset, in tantum paraturam desiderabat, ut credi posset, substructam fundamentis dispositionis & prædicationis, quo ordine fides informata, meritò & homini indicetur à Deo, & Deo exhiberetur ab homine, ex agnitione debens credere quia posset, quæ scilicet credet, didicisset ex prædicatione. [⁶ Non fuit, inquis, ordo eiusmodi necessarius, quia statim se & filium, & missum, & Dei Christum, rebus ipsis esset probaturus per documenta virtutum. At ego negabo solam hanc illi speciem ad testimoniū competisse, quam & ipse postmodum ⁷ exauctorauit. ⁸ Siquidem edicens multos venturos, & signa facturos, & virtutes magnas adituros, auersionem etiam electorum, nec ideò tamen admittendos, temerariam signorum & virtutum fidem ostendit, ut etiam apud pseudochristos facillimam. Aut quale est, si inde se voluit probari, & intelligi, & recipi, ex virtutibus dico, unde ceteros noluit a què & ipsos tam subitò venturos, quam à nullo auctore prædicatos? Sed quia prior eis venit, & prior virtutum documenta signauit, idcirco ⁹ quasi locū in balneis, ita fidem occupauit, posteris quibusque præripuit. Vide ne & ipse in conditione posteriorum deprehendatur, posterior inuentus creatore, antè iam cognito, & proinde virtutes antè operato, & non aliter præfato, non esse aliis credendum, post eum scilicet. Igitur si priorem venisse, & priorem de posteris pronuntiasse, ¹⁰ hoc fidem cludet: prædaminatus erit & ipse iam ab eo quòd posterior est agnitus, & solius erit auctoritas creatoris hoc in posteros constituendi, qui nullo posterior esse potuit. Iam nunc quum probaturus sim creatorem, eadem virtutes, quas solas ad fidem Christo tuo vendicas, ¹¹ interdum per famulos suos retrò adidisse, interdum per Christum suum adendas destinasse: potitum & ex hoc merito præscribere, tanto magis Christum nò ex solis virtutibus credendum fuisse, quanto illum non alterius quàm creatoris interpretari potuissent, ut respondentem virtutibus creatoris, & aditis per famulos suos, & in Christum suum repromissis. Quamquam etsi alia documenta inuenirentur in tuo Christo, noua scilicet, facilius crederemus etiam noua eiusdem esse cuius & vetera, quàm cuius tantummodò noua, egentia experimentis fidei vitæ vicis vetustatis, ut sic quoque prædicatus venire debuerit, tam prædicationibus propriis extruentibus ei fidem, quàm & virtutibus, præsertim aduersus Christum creatoris venturum, & signis & Prophetis propriis munitum, ut æmulus Christi per omnes diuersitatum species reluceret. Sed quomodo à Deo nunquam prædicato Christus eius prædicaretur? Hoc est ergo quod exigit, nec Deum, nec Christum tuum credi, quia & Deus ignotus esse non debuit, & Christus agnoscere per Deum debuit. [¹² Deditus opinor est imitari ordinem Dei nostri, ut displicentis, ut cum maximè reuincendi. Nouus nouè venire voluit, filius ante patris professionem, & missus ante mandatoris auctoritatem, ut & ipse fidem monstruosissimam induceret, qua antè crederetur Christum venisse, quàm sciretur fuisse. Competit mihi etiam illud retractare, cur non post Christum venerit. Nam quum intueor dominum eius, tanto æuo patientissimum acerbissimi creatoris annuntiantis interea in homines Christum suum, quacunque id ratione fecit, tam reuelationem quam intercessionem suam differens, eadem ratione dico illum patientiam debuisse creatori, in Christo quoque suo dispositiones suas executuro, ut perfecta & expleta omni operatione æmuli Dei & æmuli Christi, tunc & ipse proprias dispositiones superduceret. Ceterum poenitentia tantæ patientiæ fecit, quòd non in finem rerum creatoris perseverauerit. Vanè sustinuit prædicari Christum eius, què non sustinuit exhiberi. Aut sine causa intercidit temporis alieni decursum, aut sine causa tam diu non intercidit. Quid illum detinuit, quid turbauit? Atquin in vtrunque commisit, post creatorem quidem tam tardè reuelatus, ante Christum verò eius tam properè. Alterum verò iam dudum debuerat traduxisse, alterum nondum. Ne illum quidem tam diu sæuientem sustinuisse: istum verò adhuc quiescentem inquietasse, circa ambos excidens ab optimi Dei titulo, certè varius & ipse & incertus, tepidus scilicet in creatorem, & calidus in Christum, & vanus vtrouique. Non magis enim compefcuit creatorem, quàm obstiterit Christo. Manet & creator, qualis omnino est, venit & Christus, qualis & scribitur. Quid venit post creatorem, quem emendare non valuit

Ca. iiii.
Matth. 24

Exod. 7. et
seqq.
1. cor. 42. et
66.

Cap. iiii.

IAN⁹
nibus

Quid ante Christum eius reuelatus est, quæsi reuocare non potuerit? Aut si emendatur creator, post illum reuelatus, ut emendanda præcederent; ergo & Christum eius re-
quæ emendaturus expectasse debuerat, proinde & illius posterior emendator futurus, si-
cut creatoris. Aliud est, si & ipse post illum rursus adueniet, ut primo quidem aduen-
tibus processerit aduersus creatorem, legem & Prophetas destruens eius, secundo vero proce-
dat aduersus Christum, regnum redarguens eius. Tunc ergo conclusurus ordinem suum,

- 13 tunc si fortè credendus est, aut si iam hinc perfecta res est eius, vanè ergo venturus est.
- C A P. V. nihil scilicet peraturus. [14 His præluferim quasi de gradu primo adhuc & quasi de longinquo. Sed & hinc iam ad certum & cominus dimicaturus, video aliquas etiam tunc lineas præducendas, ad quas erit dimicandum, ad scripturas scilicet creatoris. Secundo eas enim probaturus, Christum creatoris fuisse, ut postea Christo suo adimpletis necesse habeo ipsarum quoque 15 scripturarum formam, & (ut ita dixerim) namque demandare, ne tunc in controuersiam deductæ, quum adhibentur ad causas, & in defensionem causarum defensione commixtæ, obtundant lectoris intentionem. Duas itaque causas Prophetici eloquij adlego agnoscendas abhinc aduersariis nostris, 16 Vnam, quæ interdum pro iam tractatis enuntiantur. Nam & diuinitati competit, quæcunque denuerit, ut perfecta reputare, quia non sit apud illam differentia temporis, apud quam formam statum temporum dirigit æternitas ipsa, & diuinitati prophetiæ magis familiaris est, id quod prospiciat, dum prospicit, iam visum atque ita iam expunctum, ad eum omni modo futurum demonstrare, sicut per Esaiam, Dorsum meum posui in flagellum, & xillas autem meas in palmas, faciem meam uero non auerti à sputaminibus. Siue enim Christus iam tunc in semetipsum secundum nos, siue Prophetes de semetipso secundum deos pronuntiabat, nondum tamen factum pro iam transacto sonabat. 17. Alia species est, qua pieraque figuratè portenduntur per ænigmata, & allegorias, & parabolas, aliter intelligenda quam scripta sunt. 18 Nam & montes legimus destillaturos dulcorem, non tamen ut 19 sapam de petris, aut defrutum de rupibus speres: & terram audimus lacte & manantem, non tamen ut de glebis credas te unquam 20 placetas & famias coactum, quia nec statim 21 aquilicem & agricolam se Deus repromisit, dicens: 22 Ponam in regione sitienti, & in solitudine cedrum & buxum. Sicut & prædicans de Natione uersione, 23 Benedicent me bestia agri, sirenes & filia passerum, non utique ab humanum pullis & vulpeculis, & illis monstruosis fabulosisque cantribus fausta omniaturus est. Et quid ego de isto genere amplius: quum etiam 24 hæreticorum Apostolus in legem indulgentem bubus terentibus os liberum, non de bubus, sed de nobis interpretatur, & petram potui ministrando comitem Christum adlegem fuisse, docens proinde Galatas, duo argumenta, filiorum Abrahamæ allegoricè cucurrisse, & suggeres ephesus, quod in primordio de homine prædicatum est relicto patrem & matrem, & futuris duobus vnâ carnem, id se in Christum & Ecclesiam agnoscere. [25 Si satis constat de istis, utrim duabus proprietatibus 26 Iudaicæ litteraturæ, memento lector constituisse, ut quale quid adhibuerimus, non retractetur de forma scripture, sed de statu causa. Quumque tur hæretica dementia eum Christum uenisse præsumeret, qui nunquam fuerat adhibitus; sequebatur ut eum Christum nondum uenisse contenderet, qui semper fuerat adhibitus: atque ita coacta est cum Iudaico errore sociari, & ab eo argumentatione sustineretur, quasi Iudæi certi & ipsi alium fuisse qui uenit, non modo respuerint eum ut extraneum, uerum & interfecerint eum ut aduersarium, agniti sine dubio, & omni officio religiose profecuti, si ipsorum fuisset. Scilicet nauclero illi non quidem 27 Rhodia lex, sed Pontica cauerat, errare Iudæos in Christum suum non licere, quando etsi nihil tale prædicatum in illos inueniretur, uel sola utique humana conditio deceptui obnoxia, perisualiter Iudæos errare potuisse, quæ homines, nec statim in præiudicium sumendum de sententiarum, quos credibile fuerit errasse. 28 Porro quum & prædicatū sit non agnituros eos Christum, ideoque etiam perempturos, iam ergo ipse erit & ignoratus, & interemptus ab illis in quem ita admissuri prænotabantur. Hoc si probari exigis, non eas scripturas euoluas, quæ interemptibilem Christum edicentes utique & ignorabile affirmant: nisi enim ignoratus nihil scilicet pati posset: 29 sed referuatis eis ad causam passionum, eas prædicatas in præsentem sufficere adhibere, quæ interim ignorabilem probent Christum, & hoc breuiter, dum ostendunt omnem vim intellectus ademptam populo à creatore. 30 Aufferam, & quæ, sapientiam sapientium illorum, & prudentiam prudentium eorum abscondam: 31

TERTULLIANI
Cum Annotatio
PAMELLII
A. V.
36.

A Aure audietis, & non audietis: & oculis videbitis, & non videbitis: In crassatum est enim cor populi huius, & auribus grauer auditurunt, & oculos concluderunt, ne quando auribus audiant, & oculis videant, & corde coniciant, & conuertantur, & sanem illos. Hanc enim obtusorem salutarium sensuum meruerant, labijs diligentes Deum, corde autem longè absistentes ab eo. Igitur si Christus quidem annuntiabatur à creatore solidante tonitruum, & concludente spiritum, & annuntiante in homines Christum suum secundum Amos Prophetam: si omnis spes Iudæorum, nedum dicam etiam gentium, in Christi reuelationem destinabatur, sine dubio id demonstrabantur non agniti & non intellecturi, ablatis agnitionis, & intelligentiæ viribus sapientia atque prudentia, quod annuntiabatur, id est Christus, erraturus in eum principalibus sapientibus eorum, id est scribis: & prudentibus eorum, id est Phariseis, pariter & populo auribus audituro, & non audituro, vtique Christum docentem: & oculis visuro, & non visuro, vtique Christum signa facientem, secundum quod & alibi: Et quis cæcus, nisi pueri mei? Et quis surdus, nisi qui dominatur eorum? Sed & quum exprobrat per eundem Esaiam: Filios generavi & exaltaui, at illi me reiecerunt. Agnouit bos possessorem suum, & asinus præsepe domini sui. Israël autem me non cognouit, & populus me non intellexit. Nos quidem certi, Christum semper in Prophetis locutum, spiritum scilicet creatoris, sicut Propheta testatur, Spiritus personæ eius, Christus Dominus, quæ ab initio vicarius patris in Dei nomine & auditus sit & visus: scimus & ipsius voces eiusmodi fuisse iam tunc Israël exprobrantis, quæ in illum commissuri prædicabantur. Dereliquistis Dominum, & in iram prouocastis sanctum Israël. Si verò non in Christum, sed in ipsum potius Deum volueris referre omnem Iudaicæ ignorantia de pristino reputationem, nolens etiam retrò sermonem & spiritum, id est Christum creatoris despectum ab eis & non agnitum, sic quoque reuinceris. Non negans enim filium & spiritum & substantiam creatoris esse Christum eius, concedas necesse est, eos qui patrem non agnouerint, nec filium agnoscere potuisse, per eiusdem substantiæ conditionem, cuius si plenitudo intellecta non est, multò magis portio, certè quâ plenitudinis consors. His ita disceptis, iam apparet quomodo & respuerint Iudæi Christum, & interemerint, non vt extraneum Christum intelligentes, sed vt suum non agnoscentes. Qui enim extraneum intelligere potuissent, de quo nihil vnquam fuerat annuntiatum, quum intelligere non potuissent, de quo semper fuerat prædicatum: Id enim intelligi vel non intelligi capit, quod habendo substantiam prædicationis, habebit & materiam vel agnitionis vel erroris. Quod verò materia careat, non admittit sapientiæ euentum. Et adeo non quâ alterius Dei, Christum auersati persecuti que sunt, sed quâ solummodo hominem, quem planum in signis, & æmulum in doctrinis existimabant, vt & ipsum hominem quâ suum, id est Iudæum, sed Iudaismi exorbitatorem & destructorem, deduxerint in iudicium, & suo iure punierint, alienum scilicet non iudicaturi. Tantò abest vt alienum Christum intellexisse videantur, qui nec hominem eius vt alienum iudicauerunt.

Discat nunc hæreticus ex abundanti cū ipso licebit Iudæo, rationem quoque erro- rum eius, à quo ducatum mutuatus, in hac argumentatione, cæcus à cæco in eandem deductus foueam. Duos dicimus Christi habitus à Prophetis demonstratos, totidem aduentus eius prænotasse, vnum in humilitate, vtique primum, quum tãquam ouis ad victimam deduci habebat, & tanquã agnus ante tonitrem sine voce ita non aperies os suum, nec aspectu quidem honestus. Annuntiaui enim, inquit, de illo sicut puerulus, sicut radix in terra sitienti, & nõ est species eius, neque gloria. Et vidimus eum, & non habebat speciem, neque decorẽ, sed species eius inhonorata, deficiens citra filios hominum. Homo in plaga, & sciens ferre infirmitatem. Vt positus à patre in lapidem offensionis & petra scandali, minoratus ab eo modicum citra angelos, vermem se pronuntians, & non hominem, ignominia hominis, & nullificamen populi. Quæ ignobilitatis argumenta primo aduentui competunt, sicut sublimitatis secundo, quum fiet iam non lapis offensionis nec petra scandali, sed lapis summus angularis post reprobationem assumptus, & sublimatus in consummationem templi, Ecclesiæ scilicet, & petra sanè illa apud Danielem de monte præcisã, quæ imaginem secularium regnorum comminuet & conteret. De quo secundo aduentu idem Prophetes: Et ecce cum nubibus cœli tanquam filius hominis veniens venit vsque ad vterem dierum, & aderat in conspectu eius: Et qui assistebant, adduxerunt illum, & data est ei potestas regia, & omnes Nationes terræ secundum genera, & omnis gloria famulabunda, & potestas eius vsque in æuum, quæ non auferetur: & regnum eius, quod non

IAN⁹ nibus

A de qua est sumpta, secundum legem sui auctoris? Negata verò morte dum caro negatur, nec de resurrectione constabit. Eadem enim ratione non resurrexit, quàm mortuus non est, non habendo substantiam scilicet carnis, cuius sicut & mors, ita & resurrectio est. Proinde resurrectione Christi infirmata, etiam nostra subuersa est. Nec ea enim valebit, propter quam Christus venit, si Christus non resurrexit. Nam sicut illi qui dicebant resurrectionem mortuorù non esse, reuincuntur ab Apostolo ex resurrectione Christi: ita resurrectione nostra, inanis est & prædicatio Apostolorum. Inueniuntur autem etiam falsi testes Dei, quòd testimonium dixerint quasi resuscitauerit Christum, quem non resuscitauit. Et sumus adhuc in delictis. Et qui in Christo dormierunt, perierunt: sanè resurrecturi, sed phantasmate forsitan, sicut & Christus. [60 In ista quæstione qui putaueris opponendos esse nobis angelos creatoris, quasi & illi in phantasmate putatiua vtique carnis egerint apud Abraham & Loth, & tamen verè sint & congressi, & pasti, & operati quod mandatum eis fuerat. Primò non admitteris ad eius Dei exempla quem destruis; nam & quantò meliorem & perfectiorem Deum inducis, tantò non competunt illi eius exempla, quo nisi diuersus in totum, non erit omninò melior atque perfectior. Dehinc scito, nec illud concedi tibi, vt putatiua fuerit in angelis caro, 61 sed verè & solida substantiæ humanæ. Si enim difficile nò fuit illi, putatiuæ carnis veros & sensus & actus exhibere, multò facilius habuit veris & sensibus & actibus veram dedisse substantiam carnis, vel quàm proprius auctor & artifex eius. Tuus autem Deus eo quòd carnem nullam omninò produxerit, meritò fortasse phantasma eius intulerit, cuius non valuerat veritatem. Meus autem Deus; qui illam de limo sumptam, in hac reformauit qualitate, nondum ex semine coniugali, & tamen carnem, æquè potuit ex quacunque materia Angelis quoque astruxisse carnem, 62 qui etiam mundum ex nihilo in tot ac talia corpora, & quidem verbo ædificauit. Et vtique si Deus tuus veram quandoque substantiam angelorum hominibus pollicetur: Erunt enim, inquit, sicut angeli: cur non & Deus meus veram substantiam hominum angelis accommodarit. Vnde sumptam? Quia nec tu mihi respondebis vnde illa apud te angelica sumatur, sufficit mihi hoc definire, quod Deo congruit, veritatem scilicet eius rei, quam tribus testibus sensibus obiecit, visui, tactui, auditui. Difficilius Deo mentiri, quàm carnis veritatem 63 vnde vnde producere, licet non nata. 64 Ceterum & alijs hæreticis definiētibz carnem illam in angelis ex carne nasci debuisse, si verè fuisset humana, certa ratione respondemus, quàm & humana verè fuerit, & innata. Humana verè propter Deum veritatem à mendacio & fallacia extranei: & quia non possent humanitùs tractari ab hominibus, nisi in substantia humana. Innata autem, quia solus Christus in carnem ex carne nasci habebat, vt natiuitatem nostram natiuitate sua reformaret: atque ita etiam mortem nostram morte sua dissolueret, resurgendo in carne, in qua natus est, vt & mori posset. 65 Ideoque & ipse cum angelis tunc apud Abraham in veritate quidem carnis apparuit, sed nondum nata, quia nondum morituræ, sed & discētis iam inter homines conuersari. Quo magis angeli neque ad moriendum pro nobis dispositi, 66 breuem carnis commeatum non debuerunt nascendo sumpsisse, quia nec moriendo deposituri eam fuerat, sed vnde vnde sumptam, & quomodo omninò dimissam, mentiti eam tamen non sunt. Si creator facit angelos spiritus, 67 & apparitores suos ignem flagrantem: tam verè spiritus quàm & ignem, idem illos verè fecit & carnem: vt nunc recordemur, & hæreticis renuntiemus eius esse pronissum, 68 homines in angelos reformandi quandoque, qui angelos in homines formauit aliquando. [69 Igitur nò admissus ad còsortium exemplorum creatoris vt alienorum, & suas habentium causas, velim ædas & ipse consilium Dei tui, quo Christum suum non in veritate carnis exhibuit. Si aspernatus est illam vt terrenam, & (vt dicitis) stercoribus inferam, cur non & simulacrum eius proinde despexit? Nullius enim dedignandæ rei imago dignanda est, sequitur statum similitudo. Sed quomodo inter homines conuersaretur, nisi per imaginem substantiæ humanæ? Cur ergo non potius per veritatem, vt verè conuersaretur, si necesse habebat conuersari? quanto dignius necessitas fidem, quàm 70 stropham administrasset: Satis miserum Deum instituis, hoc ipso quòd Christum suum non potuit exhibere nisi in indignæ rei effigie, & quidem alienæ. Aliquantis enim indignis conueniet vti nostris, sicut alienis non congruet vti, licet dignis. Cur enim non in aliqua alia digniore substantia venit, & in primis sua, ne & indigna & aliena videretur eguisse? si creator meus 71 per rubum quoque & ignem, idem postea per nubem & globum cù homine congressus

Ibidem.

CA. IX.

Gen. 18.

Gen. 19.

Gen. 2.

Matth. 22.

Gen. 18.

Psal. 103.

CA. P. X.

Exod. 3.

Ibidem. 19.

ac 24.

IAN⁹
nibus

- Iob. 3. 8.* est, & elementorum corporibus in representationibus sui vsus est, satis hæc exempla diuina potestatis ostendunt, Deum non eguisse aut falsæ aut etiam veræ carnis paratura. Ceterum si ad certum spectamus, nulla substantia digna est quam Deus induat. Quodcumque induerit ipse, signum facit, absque mendacio tamē. Et ideo quale est, vt de deo estimarit veritatem potius quàm mendacium carnis? Atquin honorauit illam fingentem.
- Gen. 2.* Quanta iam caro est, cuius phantasma necessarium fuit Deo superiori? [72] Totas illas præstigias putatiuæ in Christo corpulentia, Marcion illa intentione suscepit, ne ex testimonio substantiæ humanæ, natiuitas quoque eius defenderetur, atque ita Christus creatoris vindicaretur, vt qui nascibilis, ac per hoc carneus annuntiaretur. Stultissime hæc Pontificus, quasi non facilius crederetur caro in Deo non nata, quàm falsa, præstigiis & Philumene illa magis persuasit Apelli, ceterisque desertoribus Marcionis, ex fide quædam Christum circumtulisse carnem, nullius tamen natiuitatis, vt potè de elementis mutatum. Quod si verebatur Marcion, ne fides carnis, natiuitatis quoque fidem induceret, sine dubio qui homo videbatur, natus utique credebatur, nam & mulier quædam exclamauerat, Beatus venter qui te portauit, [74] & vbera quæ hausiisti. & Quomodo venter & fratres eius dicti sunt foris stare? [75] Et videbimus de his capitulis suo tempore. Ceterum quum & ipse se filium hominis prædicaret, natura scilicet profitebatur. Nunc ut hæc omnia ad Euangelij diffusorem examinationem, tamen quod supra statui, si omnimodò natus credi habebat qui homo videbatur, vanæ natiuitatis fidem consilio imaginariæ carnis expungendam putauit. Quid enim profuit non verè fuisse quod pro vero haberetur, tam carnem quàm natiuitatem? Aut si dixeris, viderit opinio humana: iam Deum tam honoras fallaciæ titulo, si aliud se sciebat esse, quàm quod homines fecerat opinari. Ita tunc potuisti etiam natiuitatem putatiuam illi accommodasse, ne in hanc quoque inuigilasses quaestionem. [77] Nam & mulierculæ nonnunquam prægnantes sibi videntur, æque iniquis tributo, aut aliqua valetudine inflatæ. Et utique debuerat phantasmatis sceleris de cecurrisse, ne originem carnis non defaltasset, qui personam substantiæ ipsius egisset. Et nè natiuitatis mendacium recusasti: ipsam enim carnem veram ædidisti. Turpissimum licet Dei, etiam vera natiuitas. [78] Age iam per ora in illa sanctissima & reuerenda opusaturæ, inuhere in totum quod es, carnis atque animæ originem destrue: cloacam vorarum, tanti animalis, id est hominis producendi officinam: persequere & partus imunda & pudenda tormenta, & ipsius exinde, uerperij spurcos, anxios, [79] ludicros exitus, iam quum omnia ista destruxeris, vt Deo indigna confirmes, non erit indignior morte natiuitas, & cruce infantia, & natura pœna, & carne damnatio. Si verè ista passus est Christus, minus fuisset nasci. Si mendacio passus est, vt phantasma, potuit & mendacio nasci. Summa ista Marcionis argumenta, per quæ alium efficit Christum, satis opinor, ostendunt consistere omnimodò, dum docemus magis utique competere Deo veritatem quam mendacium eius habitus, in quo Christum suum exhibuit. Si veritas fuit, caro fuit: si caro, natus est. Ea enim quæ expugnat hæc hæresis, confirmantur, quum ea per quæ expugnantur destruuntur. Itaque si carneus habebitur, quia natus, & natus, quia carneus, quia phantasma non fuerit, ipse erit agnoscendus, qui in carne & ex natiuitate venturus annuntietur à creatoris Prophetis, vt potè Christus creatoris. [80] Prouoca nunc, vt soles, ad istam
- CAP. XI.* *Isai. 7.* „Esaia comparationem Christi, contendens illum in nullo conuenire. Primò enim, *Isai. 8.* „Christus Esaia Emmanuel vocari habebit, dehinc virtutem sumere Damasci, & spolia Damasci, & maria aduersum regem Assyriorum. Porro iste qui venit, neque sub eiusmodi nomine dicitur, neque vlla re bellica functus est. At ego te admonebo, vt coherentia quoque *Isai. 7.* usque capituli recognoscas. [81] Subiuncta enim est & interpretatio Emmanuelis, Nobiscum Deus, vt non solum sonum nominis spectes, sed & sensum. Sonus enim Hebraicus quod est Emmanuel, suæ gentis est. [82] Sensus autem eius quod est: Deus nobiscum, ex interpretatione communis est. Quare ergo an ista vox, Nobiscum Deus, quod est Emmanuel, exinde quod Christus illuxit, agitur in Christo. Et puto non negabis, vt potè quum ipse dicas, Deus nobiscum dicitur, id est Emmanuel. Aut si tam vanus es, vt quia per nos Nobiscum Deus dicitur, non Emmanuel, idcirco nolis venisse illum cuius proprium vocari Emmanuel, quasi non hoc sit & Deus nobiscum, inuenies apud Hebræos Christum nos, immò & Marcionitas Emmanuëlem nominare, quum volunt dicere Nobiscum Deus: sicut & omnis gens, quoquo sono dixerit, Nobiscum Deus, Emmanuëlem pronuntians.

TERTULLIANI
Cum Annotatione
PAMELLII
A. V.
36.

A nuntiabit, in sensu sonum expungens. Quod si Emmanuel nobiscum Deus est, Deus autem nobiscum Christus est, qui etiam in nobis est: (quotquot enim in Christo tincti estis, Christum induistis) tam proprius est Christus in significatione nominis, quod est nobiscum Deus, quam in sono nominis, quod est Emmanuel. Atque ita constat venisse iam illum qui predicabatur Emmanuel, quia quod significat Emmanuel venit, id est nobiscum Deus. [8] Aequè & sono nominum ducetis, quum virtutem Damasci, & spolia Samariae, & regem Assyriorum, sic accipis, quasi bellatorem portendant Christum creatoris, non animaduertens quid scriptura praemittat. [9] Quoniam priusquam cognoscat puer vocare patrem & matrem, accipiet virtutem Damasci, & spolia Samariae aduersus regem Assyriorum. Antè est enim insipicias ætatis demonstrationem, [10] an hominem iam Christum exhibere possit, nedum imperatorem. Scilicet vagitu ad arma esset conuocaturus infans, & signa belli non tuba, sed crepitacillo daturus: nec ex equo vel de curru vel de muro, sed de nutricis aut gerulae suae collo siue dorso hostem destinaturus: atque ita Damascum & Samariam pro mamillis subacturus. Aliud est si penes Ponticos, [11] Barbariae gentis infantes in praelium erumpunt, credo [12] ad solem vncti prius, dehinc pannis armati, & butyro stipendiati, [13] qui antè norint lanceare quàm lancinare. Enimvero si nusquam hoc natura concedit, antè militare quàm viuere, antè virtutem Damasci fumere quàm patris & matris vocabulum nosse, sequitur vt figurata pronuntiatio videatur. [14] Sed & virginem, inquit, parere natura non patitur; & tamen creditur Prophetiae. B Et merito. Praestruit enim fidem incredibili rei, rationem ad dendo quòd in signo esset futura. Propterea, inquit, dabit vobis Dominus signum, Ecce virgo concipiet in vtero, & pariet filium. Signum autem à Deo nisi nouitas aliqua monstruosa tam dignum, non fuisset. Denique & Iudaei si quando ad nos deiiciendos mentiri audent, [15] quasi non virginem, sed iuuenulam concepturam & parituram scriptura contineat, hinc reuincuntur, quòd nihil signi videri possit res quotidiana, iuuenulae scilicet praegnatae & partus. In signum ergo disposita virgo & mater, merito creditur: infans verò bellator non aequè. Non enim & hic signi ratio versatur. Sed signo natiuitatis nouae ascripto, exinde post signum alius ordo iam infantis edicitur, mel & butyrum manducaturi. Nec hoc vtique in signum est, malitiae non assentaturi, & hoc enim infantia est, sed accepturi virtutem Damasci & spolia Samariae aduersus regem Assyriorum. Serua modum ætatis, & quare sensum praedicationis: [16] immò redde Euangelio veritatis, quae posterior detraxisti, & tam intelligitur Prophetia, quàm renuntiatur expuncta. Mancant enim Orientales illi Magi, in infantia Christum recentem auro & thure munerantes, & acceperit infans virtutem Damasci sine praelio & armis. Nam praeter quod omnibus notum est, [17] Orientis virtutem, id est vim & vires auro & odoribus pollere solitam, certè est creatoris virtutem ceterarum quoque gentium aurum constituere, sicut per Zachariam dicit: Et Iudas pertendet apud Hierusalem, & congregabit omnem valentiam populorum, per circuitum aurum & argentum. De illo autem tunc auri munere etiam Dauid: Et dabitur illi ex auro Arabia. Et rursus, Reges Arabum & Saba munera afferent illi. [18] Nam & Magos Reges habuit ferè Oriens, [19] & Damascus Arabiae retrò deputabatur antequàm transcripta esset in Syrophœnicen, ex distinctione Syriarum, cuius tunc virtutem Christus accepit, accipiendo insignia eius, aurum scilicet & odores. Spolia autem Samariae, ipsos Magos: qui quum illum cognouissent, & muneribus honorassent, & genu posito adorassent quasi Deum & regem sub testimonio indicis & ducis stellae, spolia sunt facti Samariae, id est idololatriae, credentes videlicet in Christum. Idololatriam enim Samariae nomine notauit, vt ignominiosae ob idololatriam, qua descuerat tunc à Deo sub rege Hieroboam. Nec hoc enim nouum est creatori figuratè vt translatione nominum, ex comparatione criminum. [20] Nam & de Sodomorum, appellat de Sodomis Iudaeorum, & populum ipsum, populum Gomorrae vocat. Et idem alibi: [21] Pater, inquit, tuus Amorrhæus, & mater tua Chetæa: ob confimilem impietatem. Quos aliquando etiam suos filios dixerat, Filios generavi & exaltavi. [22] Sic & Aegyptus nonnunquam totus orbis intelligitur apud illum, superstitionis & maledictionis elogio. [23] Sic & Babylon etiam apud Ioannem nostrum Romanae vrbs figura est, proinde magnae & regno superbae & sanctorum Dei debellatricis. [24] Hoc itaque vsu Magos quoque Samaritarum appellatione titulauit, despoliatos quod habuerant cum Samaritis, vt diximus, idololatriam. Aduersus regem autem Assyriorum, aduersus Herodem intellige, cui vtique aduersati sunt Magi, tunc non renuntiando de Christo,

IAN⁹
nibus

C. A. XIII. quem intercipere quærebat. [¹⁰⁰ Aduuabigur hæc nostra interpretatio, dum & alibi bel-
 latorem existimans Christum, ob armorum quorundam vocabula & eiusmodi verba, et
 P^{sal.} 44. reliquorum quoque sensuum comparatione conuinceris: ¹⁰¹ Accingere, inquit Dauid, per
 fem super femur. Sed quid supra legis de Christo? Tempestiuus decore præter filios homi-
 num, effusa est gratia in labiis tuis. Rideo si quem ad bellum ense cingebat, ei de tempe-
 uitate decoris, & labiorum gratia blandiebatur. Sic item subiungens: Et extende, & prospere
 rare, & regna; adiecit: Propter veritatem & lenitatem & iustitiã. Quis enim ense operabatur,
 & non contraria potius lenitati & iustitiã uolunt & asperitatem & iniustitiam, pro-
 pria scilicet negotia præriorum? Videamus ergo an alius sit enfis ille, cuius alius est usus.
 A^{poct.} 1. et ¹⁰² Nam & Apostolus Ioannes in Apocalypsi enfem describit ex ore Dei prodeuentibus
 19. acutum, præacutum, quem intelligi oportet sermonem diuinum, bis acutum duobus Te-
 stamentis, Legis & Euangelij, scutum sapientia, infestum diabolo, ¹⁰³ armantem non ad-
 uersus hostes spirituales nequitia & concupiscentia omnis, amputantem etiam a carnali-
 bus ob Dei nomen. Quod si Ioannem agnitum non vis, habes communem magistrum
 Ephes. 6. tuum Christum, si bellator non est, macharam intentans ad
 Mat^{th.} 10. ricam, licuit ergo & Christo creatoris in Psalmo sine bellicis rebus enfem sermonis
 P^{sal.} 44. præcingi figuratò, cui supradicta tempestiuitas congruat, & gratia laborum, quem tu
 Mat^{th.} 10. iam cingebatur super femur apud Dauid, quandoque missurus in terram. Hoc est enim
 P^{sal.} 44. quod ait, Et extende, & prosperare, & regna. Extendens sermonem in omnem terram ad
 vniuersarum gentium uocationem, prosperaturus successu fidei, quã est receptus, & regis
 exinde quã mortem resurrectione deuicit. Et deducet te, inquit, mirificè dextera tua. Re-
 tus scilicet gratia spiritualis, qua Christi agnitio deducitur. Sagitta tua acuta, per uoluntatem
 ubique præcepta, minantes traductionem cordis, cõpungentes & transigentes conser-
 uatiam quãque. Populi sub te concident, utique adorantes. Sic bellipotens & armiger
 Cæstus creatoris: sic & nunc accipiens spolia non solius Samariae, verum & omnium gentium.
 Agnosce & spolia figurata, cuius & arma allegorica didicisti. Figuratè itaque & Dominum
 eiusmodi loquente, & Apostolo scribente, non temerè interpretationibus eius uteris,
 quarum exempla etiam aduersarij admittunt: atque ita in tantum Esaiã erit Christus qui
 C. A. P. XV. venit, in quantum non fuit bellator, quia non talis ab Esaiã prædicatur. [¹⁰⁴ De quibus
 Isai. 7. ne carnis, & per eam natiuitatis, & vnus interim nominis Emmanuelis hæc uisus. De
 Mat^{th.} 1. teris uerò nominibus, & in primis Christi, quid pars diuersa respondebit? Si proinde com-
 P^{sal.} 27. mune est apud uos Christi nomen, quemadmodum & Dei, ut sicut utriusque Dei filium
 Christum competat dici, sic utrunque patrem Dominum, certè ratio huic argumentationi
 refragabitur. Dei enim nomen quasi naturale diuinitatis, potest in omnes communi-
 cari, quibus diuinitas vindicatur, sicut & idolis, dicente Apostolo, Nam & sunt qui
 1. Cor. 8. cuntur Dij, siue in cælo, siue in terris. Christi uerò nomen non ex natura ueniens, sed
 dispositione, proprium eius efficitur, a quo dispositum inuenitur. Nec in communica-
 tionem alij Deo subiacet, maximè æmulo, & habenti suam dispositionem, cui & non in
 uata debeat. Quale est enim quòd diuersas dispositiones duorum commentati Deum
 societatem nominum admittunt, in discordiam dispositionum? quando nulla magis
 batio assisteret duorum & æmulorum Deorum, quàm si in dispositione eorum etiam
 ueritas nominum inueniretur. ¹⁰⁵ Nullus enim status differentiarum, non nisi proprie-
 tibus appellationum consignatur. Quibus deficientibus si quando, nunc ¹⁰⁷ Græca
 chresis de alieno abutendo succurrit: apud Deum autem deficere puto nihil debet, nec
 de alieno instrui dispositiones eius. Quis hic Deus est, qui filio quoque suo nomine
 creatore uendicat: nõ dico aliena, ¹⁰⁸ sed uetera & uulgata, quæ uel sic nõ competere Deo
 nouo & incognito. Quo modo denique docet ¹⁰⁹ nouam plagulam, non assui ueteri
 P^{sal.} 2. mento, nec uinum nouum ueteribus utribus credi, assutus ipse & indutus nominum seu
 Isai. 45. Quomodo abscedit Euangelium à lege, tota lege uestitus: in nomine scilicet Christi. Quomodo
 Dan. 9. illum prohibuit aliud uocari, aliud prædicantem, aliunde uenientem, cum propterea
 Mat^{th.} 9. corpus suscepit ueritatem, ne Christus creatoris crederetur? Vanè autem noluit
 se uideri, quem uoluit uocari: quando etsi uerè corporeus fuisset, magis Christus creatoris

TERTULLIANI
 CUM ANNOTATIONIBUS
 PAMELI
 A. V.
 16.

A non videretur, si non vocaretur. At nunc substantiam respuit, cuius nomen etiam accepit, etiam substantiam probaturus ex nomine. ¹¹⁰ Si enim Christus vnctus est, vngui utique corporis passio est: qui corpus non habuit, vngui omnino non potuit. Qui vngui omnino non potuit, Christus vocari nullo modo potuit. Aliud est, si & nominis phantasma affectavit. Sed quomodo, inquit, irperet in Iudæorum fidem, nisi per solenne apud eos & familiare nomen? Inconstantem aut subdolum Deum narras, aut diffidentiam, aut malitiositatis consilium est, fallendo quid promouere. Multo liberius atque simplicius egerunt Pseudopropheta, aduersus creatorem in sui Dei nomine venientes. Sed nec effectum consilij huius inuenio, quum facilius aut suum crediderint Christum, aut planum potius aliquem, quam alterius Dei Christum, sicut Euangelium probabit. ¹¹¹ Nunc si nomen Christi, ut ipse portulam furunculus, captavit, ¹¹² cur etiam Iesus voluit appellari, non tam expectabili apud Iudæos nomine? Nec enim si nos per Dei gratiam intellectum consequuti sacramentarii eius, hoc quoque nomen agnoscimus Christo destinatum, idem & Iudæis quibus adcepta est sapientia, nota erit res. Denique ad hodiernum, Christum sperant non Iesum, ¹¹³ & Heliam potius interpretantur Christum quam Iesum. Qui ergo & in eo nomine venit in quo Christus non præsumebatur, potuit in eo solo nomine venisse quod solum præsumebatur. Ceterum quum duo miscuit, speratum & insperatum, expugnatur vtrumque consilium eius. Siue enim idem Christus, ut interm quasi creatoris irperet, obrepit Iesus, quia non sperabatur Iesus in Christo creatoris: siue ut alterius haberetur, non finit Christus, quia non alterius sperabatur Christum quam creatoris. Quid horum constare possit ignoro. Constabit autem vtrumque in Christo creatoris, in quo inuenitur etiam Iesus. Quomodo inquit: disce & hic ¹¹⁴ cum partiaris erroris tui Iudæis. Quum successor Moysi destinaretur Auses filius Naue, transfertur certe de pristino nomine, & incipit vocari Iesus: Certè, inquit. Hanc prius dicimus figuram futuri fuisse. ¹¹⁵ Nam quia Iesus Christus secundum populum, quod fumus nos nati in seculi desertis, introducturus erat in terram promissionis melle & lacte manentem, id est vitæ æternæ possessionem, qua nihil dulcius: idque non per Moysen, id est non per legis disciplinam, sed per Iesum, id est per Euangelij gratiam, prouenire habebat, circūcis nobis petrina acie, id est Christi præceptis (petra enim Christus) idem is vir, qui in huius sacramenti imagine parabatur, etiam nominis Dominici inauguratus est figura, Iesus cognominatus. Hoc nomen ipse Christus suum iam tunc esse testatus est, quum ad Moysen loquebatur: ¹¹⁶ Quis enim loquebatur nisi spiritus creatoris, qui est Christus? Quum ergo mandato diceret populo, ¹¹⁷ Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui te custodiat in via, & introducat in terram quam paraui tibi, intende illi & exaudi eum, ne inobaudieris eum: non enim cælauit te, quoniam nomen meum super illum est. Angelum quidem eum dixit ob magnitudinem virtutum quas erat æditurus, & ob officium Prophetæ nuntiantis scilicet diuinam voluntatem: Iesum autem ob nominis sui futuri sacramentum. Identidem nomen suum confirmavit, quod ipse ei indiderat, quia non angelum nec Auses, sed Iesum eum iusserat exinde vocitari. Ergo si vtrumque nomen competit in Christum creatoris, tanto vtrumque non competit in Christum non creatoris, sicut nec reliquus ordo. Facienda est denique iam hinc inter nos certa ista & iusta præscriptio, & vtrique parti necessaria, qua determinatum sit nihil omnino commune esse debere alterius Dei Christo, cum Christo creatoris. Nam & à vobis proinde diuersitas defendenda est, sicut à nobis repugnanda est: quia nec vos probare poteritis alterius Dei venisse Christum, nisi eum longè alium demonstraueritis à Christo creatoris: nec nos eum creatoris vendicare, nisi talem eum ostenderimus, qualis constituitur à creatore. ¹¹⁸ De nominibus iam obduximus. Mihi vendico Christum, mihi defendo Iesum. ¹¹⁹ Reliquum ordinem eius cum scripturis conferamus. Quodcumque illud corpusculum sit, quoniam habitum, & quoniam conspectum fuit, si inglorius, si ignobilis, si inhonorabilis, meus erit Christus: talis enim habitu & aspectu annuntiabatur. Adest rursus Elaias: Annuntiauius, inquit, coram ipso velut puerulus, velut radix in terra sitienti, & non est species eius neque gloria: & vidimus eum, & non habebat speciem neque decorem. Sed species eius inhonorata, deficiens citra omnes homines. Sicut & supra patris ad filium vox. ¹²⁰ Quemadmodum expauescent multi super te, sic sine gloria erit ab hominibus forma tua. Nam etsi tempestiuus decore apud Dauid supra filios hominum, sed in allegorico illo statu gratiæ spiritualis: cum accingitur enssem sermonis, qui verè species & decor & gloria ipsius est: ceterum ¹²¹ habitu incorporabili apud eundem Prophetam; vermīs

Dan. 9.
Act. 2. 4.
9.

CAP. XVI.
Luc. 1.

Num. 13.

Iosue 4.
5.

1. Cor. 10.

Exod. 32.

Num. 13.

CAP. XVII.

Iai. 53.

Iai. 52.

Iai. 44.

IAN⁹
nibus

- Psal. 21.* etiam & non homo, ignominia hominis & nullificamen populi. Neque interiorē quali-
tatem eius, eiuscemo dī annuntias. Si enim plēnitudo in illo spiritus conſtitit, ¹²² agnoscit
virgam de radice Ieſſe. flos eius meus erit Chriſtus, in quo requieuit ſecundum Eſaiam
Iſai. 11. ſpiritus ſapientia & intellectus, ſpiritus conſilij & vigoris, ſpiritus agnitionis & pietatis,
ſpiritus timoris Dei. neque enim vlli hominum, diuerſitas ſpiritualium documentorum
competebat niſi in Chriſtum, ſlori quidem ob gratiam ſpiritus adaequatam, ex ſtirpe
tem Ieſſe deputatum per Mariam inde cenſendum. Expoſtulo autem de propoſito, ſi dā
ei omnis humilitatis & patientia & tranquillitatis intentionem, & ex his Eſaiā erit Chri-
Iſai. 53. ſtus, Homo in plaſta, & ſciens ferre imbecillitatem: qui tanquam ouis ad victimam ad-
Iſai. 42. ductus eſt, & tanquam agnus ante tondentem non aperuit os. Qui neque contendit neque
clamauit, nec audita eſt foris vox eius: qui harundinem contulam, id eſt quāſiam ludae-
rum fidem non comminuit: qui linum ardens, id eſt momentaneum ardorem gentium
non extinxit, ſed lucernam magis fecit ortu luminis ſui. Non poteſt alius eſſe, quam qui
praedicebatur. Oportet actum eius ad ſcripturarum regulam recognoſci, duplici, niſi ſi-
lor, operatione diſtinctum, praedicationis & virtutis. Sed de vtroque titulo ſic diſponam,
vt quoniam ¹²³ ipſum quoque Marcionis Euangelium diſcuti placuit, de ſpeciebus
doctrinarum & ſignorum illuc differamus quaſi in rem praesentem: hic autem generaliter
pungamus ordinem ceptum, docentes praedicatorum, in interim annuntiarum Chriſtum per
Eſaiā, ¹²⁴ Quis enim, inquit, in vobis qui Deū metuūt: exaudiat vocē filij eius, ¹²⁵ Ite me-
catorem. Ipſe enim, inquit, imbecillitates noſtras abſtulit, & languores portauit. ¹²⁶ De
exitu plānē puto diuerſitatem tentatis inducere, negantes paſſionem crucis in Chriſto
creatoris praedicationem, & argumentantes in ſuper non eſſe credendum, vt in id genus
tis expoſuerit creator filium ſuum, quod ipſe maledixerat. Maledictus, inquit, omnis qui
Dent. 21. pependit in ligno. ¹²⁷ Sed huius maledictionis ſenſum differo digna ſola praedicatione
crucis, de qua nunc maximē quaeritur, quia & aliās antecedit rerum probatio rationum.
1. Cor. 1. De figuris prius edocebo. Et vtique vel maximē ſacramentum iſtud figurari in praedi-
catione oportebat, quanto incredibile, tanto magis ſcandalo futurum, ſi nudē praedicationem
Gen. 22. quantoque magnificum, tanto magi obumbrādum, vt difficultas intellectus gratiam Dei
quaereret. ¹²⁸ Itaque in primis Iſaac quum à patre in hoſtiam deditus, lignum ſibi ipſe
taret, Chriſti exitum iam tunc denotabat, in victimam conceſſi à patre, & lignum pa-
Gen. 37. nis ſuae bajulantis. ¹²⁹ Ioseph & ipſe Chriſtum figuratus, nec hoc ſolo (ne demon-
ſtrum) quod perſecutionem à fratribus paſſus eſt, & venundatus in Aegyptum ob Deo-
tiam, ſicut & Chriſtus à Iudaeis carnaliter fratribus venundatus, à Iuda quum tradidit.
Dent. 33. & benedicatur in haec verba, ¹³⁰ Tauri decor eius, cornua vnicornis cornua eius, in eis
tiones ventilabit pariter ad ſummum vſque terrae: non vtique rhinoceros deſtinabatur
nicornis, nec minotaurus bicornis, ſed Chriſtus in illo ſignificabatur, taurus ob vtique
diſpoſitionem, aliis ferus vt iudex, aliis manſuetus vt ſaluator, cuius cornua eſſent crucis
extrema. Nam & in antemna nauis, quae crucis pars eſt, extremitates cornua vocantur
cornis autem media ſtipitis palus. ¹³¹ Hac denique virtute crucis, & hoc more cornu
vniuerſas gentes & nunc ventilat per fidem, auferens à terra in caelum, & tunc per
cium ventilabit, deiiciens de caelo in terram. Idem erit & alibi taurus apud eandem
pturam, quum Iacob in Simeonem & Leui expoſtillans benedictionē, in Scribas & Phari-
ſaeos (ex illis enim deducitur cenſus iſtorum) ſpiritualiter interpretatur: ¹³² Simeon
Gen. 49. ui perſecerunt iniquitatem, ex ſua hereſi, qua ſcilicet Chriſtum ſunt perſecuti. In con-
ſilium eorum ne venerit anima mea, & in ſtationem eorum ne incubuerint iecora meorum
in indignatione ſua interſecerunt homines, id eſt Chriſto, quem poſt necem Prophetarum interſecerunt, &
ciderunt neruos tauro, id eſt Chriſto, quem poſt necem Prophetarum interſecerunt, &
ſuffigendo neruos eius clauis, deſeruerunt. Ceterum vanum ſi poſt homicidia, alioquin
Exod. 17. bouis illis exprobrat carnificinam. ¹³³ Iam verò Moyſes quid vtique tūc tantum quum Ie-
ſus aduerſus Amalech praediabatur, expaſis manibus orabat reſidens, quando ¹³⁴ in reſur-
tam attonitis, magis vtique genibus poſitis, & facie humi-
voluntante, orationem commendare debuiffet: niſi quia illic vbi nomē Domini Ieſu dicitur
cabat, dimicaturū quandoque aduerſus diabolū, crucis quoque erat habitus neceſſarius
per quam Ieſus victoriam eſſet relaturus. ¹³⁵ Idem rurfus Moyſes poſt interdictionem omni-
Num. 21. ſci ſimilitudinem, cur aërem ſerpentem ligno impoſitum, pendentis habitu in ſpectas
lum Iſraēli ſalutare propoſuit eo tempore quo à ſerpentibus exterminati ſunt: niſi quia
& hic Dominicae crucis vim intentabat, qua ſerpens diabolus publicabatur, & Ieſus
cauſa

TERTULLIANI
Cum Annotatione
PAMELLII
A. V.
36.

A cuique à spiritalibus colubris, intuenti tamen & credenti in eam, sanitas morsuum peccatorum, & salus exinde prædicabatur? [¹³⁶ Age nunc si legisti penes Dauid, ¹³⁷ Dominus regnavit à ligno, expecto quid intelligas. nisi fortè lignarium aliquem regem significari Iudæorum, & non Christum, qui exinde à passione ligni superata morte regnavit. ¹³⁸ Et si enim mors ab Adam regnavit vsque ad Christum, cur Christus non regnasse dicatur à ligno, ex quo crucis ligno mortuus, regnum mortis exclusit? Proinde & Esaias: ¹³⁹ Quoniam, inquit, puer natus est nobis, & datus est nobis filius. Quid noui, si non de filio Dei dicit? Cuius imperium factum est super humerum ipsius. Quis omnino regum insigne potestatis suæ humero præfert, & non aut capite diadema, aut manu sceptrum, aut aliquam propriæ vestis notam? Sed solus nouus rex nouorum æuorum Christus Iesus, nouæ gloriæ & potestatem & sublimitatem suam humero extulit, crucem scilicet, vt secundum superiorem Prophetiam exinde Dominus regnaret à ligno. Hoc lignum & Hieremias tibi insinuat, dicturus prædicans Iudæis, ¹⁴⁰ Venite, mittamus lignum in panem eius, vtique in corpus. Sic enim Deus in Euangelio quoque vestro reuelauit, ¹⁴¹ panem corpus suum appellans, vt & hinc iam eum intelligas corporis sui figuram pani dedisse, cuius retro corpus in panem Prophetes figurauit, ipso Domino hoc sacramentum postea interpretaturo. Si adhuc queris Dominicæ crucis prædicationem, satis iam tibi potest facere ¹⁴² vigesimus primus Psalmus, totum Christum continens passionem, canentis iam tunc gloriam suam: Foderunt, inquit, manus meas & pedes, quæ propriè atrocitas crucis. Et rursus ¹⁴³ quum auxilium patris implorat: Saluum, inquit, fac me ex ore leonis, vtique mortis, & de cornibus vnicorniorum humilitatem, de apicibus scilicet crucis, vt supra ostendimus. Quam crucem nec ipse Dauid passus est, nec vllus rex Iudæorum, ne putes a terius alicuius prophetari passionem, quam eius qui solus à populo tam insigniter crucifixus est. Nunc & si omnes istas interpretationes respuerit & irriserit haretica duritia, concedam illi nullam Christi crucem significatam à creatore: quia nec ex hoc probabit alium esse qui crucifixus est, nisi fortè ostenderit hunc exitum eius à suo Deo prædicatum, vt diuersitas passionum, ac per hoc etiam personarum, ex diuersitate prædicationum vindicetur. Ceterum nec ipso Christo eius prædicato, nedum cruce ipsius, sufficit in meum Christum solius mortis Prophetia: Ex hoc enim quod non est ædita qualitas mortis, potuit & per crucem euenisse, tunc alij deputanda, si in alium fuisset prædicatum: nisi si nec mortem volet Christi mei prophetatam, quo magis erubescat, si suum quidem Christum mortuum annuntiat, quem negat natum: mortem verò mortalem negat, quem nascibilem confitetur. Et mortem autem & sepulturam & resurrectionem Christi mei, vna voce Esaiæ volo ostendere dicentis: ¹⁴⁴ Sepultura eius sublata de medio est. Nec sepultus enim esset nisi mortuus, nec sepultura eius sublata de medio nisi per resurrectionem. Denique subiicit: ¹⁴⁵ Propterea ipse multos hereditati habebit, & multorum diuidet spolia. Quis enim alius nisi qui natus est, vt supra ostendimus: Pro eo quod tradita est anima eius in mortem. Ostensa est enim causa gratiæ huius, pro iniuria scilicet mortis repensandæ. Pariter ostensum est, hæc illum propter mortem consecuturum, post mortem vtique per resurrectionem consecuturum. [¹⁴⁶ Sufficit hucusque de his interim ordinem Christi decucurrisse, quo talis probatus qualiter annuntiabatur, non alius haberi debeat, quam qui talis annuntiabatur: vt iam ex ista consonantia rerum eius, & scripturarum creatoris, illis etiam restituenda sit fides ex præiudicio maioris partis, quæ ad diuersas sententias vel in dubium deducuntur vel negantur. Amplius nunc superstruimus ea quoque paria ex scripturis creatoris, quæ post Christum futura præcinebantur. Nec enim dispositio expuncta inueniretur, si non ille venisset, post quem habebat euenire. Aspice vniuersas nationes de voragine erroris humani, exinde emergentes ad Deum creatorem, ¹⁴⁷ & ad Deum Christum, & si audes, nega prophetatum. Sed statim tibi in Psalmis promissio patris occurret: Filius meus es tu, ego hodie generavi te. Postula à me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Nec poteris magis Dauid filium eum vindicare quam Christum, aut terminos terræ Dauid potius promissos, qui intra vnicam Iudæorum gentem regnavit, quam Christo, ¹⁴⁸ qui totum iam orbem Euangelij sui fide cepit. Sic & per Esaiam: ¹⁴⁹ Ecce dedi te in dispositionem generis mei in lucem nationum aperire oculos cæcorum, vtique errantium, exoluere de vinculis vinctos, id est de delictis liberare, & de cella carceris, id est mortis, sedentes in tenebris, ignorantiam scilicet. Quæ si per Christum eueniunt, nõ in alium erunt prophetata, quam per quem

CAP. XIX.
Psal. 95.

Isai. 9.

Psal. 95.
Hierem. 11.

Psal. 21.

Isai. 57.

Isai. 53.

CAP. XX.

Psal. 2.

Isai. 42.

IAN⁹
nibus

- Isai. 55.* eueniunt. Item alibi: ¹⁵⁰ Ecce testimonium eum nationibus posui, principem & imperantem nationibus. Nationes quæ te non sciunt, inuocabunt te, & populi confugient ad te. Nec enim hæc in Dauid interpretaberis, quia præmisit, ¹⁵¹ Et disponam vobis dispositionem æternam, religiosa & fidelia Dauid. Atquin hinc magis Christum intelligere debetis ex Dauid deputatum carnali genere ob Mariæ virginis censum, de hoc enim promissum iuratur in Psalmo ad Dauid: ¹⁵² Ex fructu ventris tui collocabo super thronum tuum. Quis iste venter est? Ipsius Dauid: vtique non, neque enim pariturus esset Dauid. Sed vxoris eius, non enim dixisset, ex fructu ventris tui, sed potius ex fructu venter vxoris tuæ. Ipsius ergo dicendo ventrem, superest vt aliquem de genere eius ostenderit, cuius ventris futurus esset fructus caro Christi, quæ ex vtero Mariæ floruit. Ideoque & fructum ventris tantum nominauit, vt propriè ventris, quasi folius ventris, non etiam viri: & ipsum ventrem ad Dauid redegit, ad principem generis, & familiæ patrem: nam quia viro deputatum non poterat virginis eum ventrem patri deputauit. Itaque in Christo noua dispositio uenit hodie: hæc erit quam tunc creator pollicebatur, religiosa & fidelia Dauid appropians quæ erant Christi, quia Christus ex Dauid: immò ipsa erit caro eius, religiosa & fidelia Dauid, tam sancta religione, & fidelis ex resurrectione. Nam & Nathan Propheta in secundo Basilicorum, professionem ad Dauid facit: ¹⁵⁴ Semen tuum quod erit, inquit, ventre tuo. Hoc si in Salomonem simpliciter edideres, risum mihi incuties. Videtur enim Dauid peperisse Salomonem. An & hic Christus significatur, ex eo ventre seminem Dauid, qui esset ex Dauid, id est, Mariæ? Quia & ædem Dei magis Christus edificauit, sed, hominem scilicet sanctum, in quo potiore templo inhabitaret Dei spiritus, in Dauidum magis Christus habendus esset quam Salomonem filium Dauid. Denique & thronum æuum, & regnum in æuum, magis Christo competit quam Salomoni, temporalis scilicet regi: sed à Christo misericordia Dei non abscessit, Salomoni verò etiam ira Dei accessit post luxuriam & idolatriam. ¹⁵⁵ Suscitauit enim illi satan, id est hostem, Idumæum, qui ergo nihil horum competat in Salomonem, sed in Christum, certa erit ratio interpretationum nostrarum, ipso etiam exitu rerum probante, quas in Christum apparet prædicationis: & ita in hoc erunt sancta & fidelia Dauid. Hunc Deus testimonium nationibus posuit, non Dauid: principem & imperantem nationibus, non Dauid, qui soli Israel imperauit. Christum hodie inuocant Nationes quæ eum non sciebant, & populi ad Christum hodie confugiunt, quem retrò ignorabant. Non potest futurum dici, quod videtur.
- CAP. XXI.** ¹⁵⁶ Sic nec illam iniectionem tuam potes sistere ad differentiam duorum Christianorum, quasi Iudaicus quidem Christus populo soli ex dispersione redigendo destituta creatore, vester vero omni humano generi liberando collatus sit à Deo optimo, quam postmodò priores inueniantur Christiani creatoris quam Marcionis, exinde vocatis omnibus populis in regno eius, ex quo Deus regnauit à ligno, ¹⁵⁷ nullo adhuc Cerdone, nec Marcione. Sed & reuictus de Nationum vocatione, conuertere iam in profelytos, quorum quis qui de Nationibus transeat ad creatorem, quando & profelyti diuersæ & propriæ conditionis seorsum à Propheta nominentur: ¹⁵⁸ Ecce, inquit Esaias, profelyti per me uenturæ ad te: ostendens ipsos quoque profelytos per Christum accessuros ad Deum, Nationes, quod sumus nos, proinde suam habebant nominationem, sperantes in Christo; ¹⁶⁰ Et in nomine, inquit, eius, Nationes sperabunt. Profelyti autem quos in Nomine prædicatione substituis, non in Christi nomine sperare solent, sed in Moyse, quo institutio illorum est. Ceterum allectio Nationum à nouissimis diebus exorta est. Hæc dem verbis Esaias, ¹⁶¹ Et erit, inquit, in nouissimis diebus manifestus mons Domini, & que sublimitas Dei, & ædes Dei super summos montes, vtique Christus catholicum templum, in quo Deus colitur, constitutum super omnes eminentias virtutum & potentiarum. Et ueniet ad eum vniuersæ Nationes, & ibunt multi, & dicent: Venite ascendamus montem Domini, & in ædem Dei Iacob, & annuntiabit nobis viam suam, & incedemus in ea. Ex Sion enim exibat lex, & sermo Domini ex Hierusalem. Hæc erit via sua noua & magis Euangelium, & noui sermonis in Christo iam non in Moyse. Et iudicabit inter Nationes, de errore scilicet earum. Et reuincet populum amplum, ipsorum in primis Iudeorum & profelytorum. Et concident machæras suas in aratra, & ¹⁶² sibynas in falces, & animorum nocentium & linguarum infestarum, & omnis malitiæ atque blasphemiarum genera, conuertent in studia modestiæ & pacis. Et non accipiet gens super gentem maiorem, vtique discordiæ, & non discent amplius bellare, id est inimicitias perficere, hic dicitur.

TERTULLIANI
Cum Annotatione
PAMELI
A. V.
36.

A hic dicas Christum non bellipotentem, sed paciferum repromissum. Hæc autem prophetata nega, quum coram videntur, aut adimpleta quum leguntur. Aut si non negas vtrumque, in eo erunt adimpleta, in quem sunt prophetata. Inspice enim adhuc etiam ipsum introgressum, atque decursum vocationis in Nationes à nouissimis diebus aduentus ad Deum creatorem, non in profelytos, quorum à primis magis diebus allectio est. Etenim fidem istam Apostoli induxerunt. ¹⁶⁴ Habes & Apostolorum opus prædicatum, **CA. XXII.**
¹⁶⁵ Quam tempestiui pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona, non bellum nec malum. Respondit & Psalmus: In omnem terram exiit sonus eorum, ¹⁶⁶ & in terminos terræ vocēs eorum, circumferentium scilicet legem ex Sion profectam, & sermone- **Psal. 18.**
 nem Domini ex Hierusalem, vt fieret quod scriptum est. ¹⁶⁷ Longè quique à iustitia mea, **Isai. 2.**
 appropinquauerunt iustitiæ meæ & veritati. Quum huic negotio accingerentur Aposto- **Isai. 46.**
 li, ¹⁶⁸ renuntiauerunt presbyteris, & archontibus, & sacerdotibus Iudæorum. ¹⁶⁹ An **Act. 4.**
 non vel maximè, inquit, vt alterius Dei prædicatores? Atquin ipse eiusdem, cuius scri- **Isai. 52.**
 pturam cum maximè implebant. Diuertite diuertite, inclamat Esaias, excedite illinc, &
 immundum ne attigeritis, blasphemiam scilicet in Christum. Excedite de medio eius, **Ibidem.**
 vtique synagogæ, ¹⁷⁰ separamini qui Domini causam portatis. Iam enim, secundum su-
 præscripta, reuelauerat Dominus brachio suo sanctum, id est virtute sua Christum cor-
 am nationibus, vt viderint inuictæ Nationes & summa terræ salutem, quæ erat à Deo.
B Sic & ab ipso Iudaismo diuertentes, quum legis obligamenta & onera, Euangelica iam
 libertate mutarent, Psalmum exquebantur, Disrumpamus vincula eorum, & abiiciamus **Psal. 2.**
 à nobis iugum eorum: Postea certè quam tumultuatæ sunt gentes, & populi medi-
 tati sunt inania, Astiterunt reges terræ, & principes congregati sunt in vnum, aduersus
 Dominum & aduersus Christum eius. Quæ dehinc passi sunt Apostoli? Omnem, inquis, **Isai. 57.**
 iniquitatem persecutionum, ab hominibus scilicet creatoris, vt aduersarij eius quem
 prædicabant. Et qui creator, si aduersarius erat Christi, non modò prædicat hoc passu-
 ros Apostolos eius, verum & exprobrat? Nam neque prædicaret alterius Dei ordinem,
 quem ignorabat, vt vultis, neque exprobrasset, quod ipse curasset. ¹⁷¹ Videre quomo-
 do perit iustus, neque quisquam excipit corde, & viri iusti auferuntur, nec quisquam **Sapient. 2.**
 animaduertit. A persona enim iniustitiæ sublatus est iustus. quis nisi Christus? ¹⁷² Venite,
 inquit, auferamus iustum, quia inutilis est nobis. Præmittens itaque & subiungens
 proinde passum etiam Christum, æquè iustos eius eadem passuros, tam Apostolos, quam **Exech. 6.**
 & deinceps omnes fideles prophetauit, signatos illa nota scilicet de qua Ezechiel: Dicit
 Dominus ad me: ¹⁷³ Pertransi in medio portæ mediam Hierusalem, & da signum Tau in **Psal. 21.**
 frontibus virorum. ¹⁷⁴ Ipsa est enim littera Græcorum Tau, nostra autem T. species cru-
 cis, quam portendebat futuram in frontibus nostris apud veram & catholicam Hierusa-
 lem, in qua fratres Christi, filios scilicet Dei, gloriam patri Deo relatores, Psalmus vi-
 gesimus primus canit ex persona ipsius Christi ad patrem, Enarrabo nomen tuum fratri-
 bus meis, ¹⁷⁵ in medio Ecclesiæ hymnum tibi dicam. Quod enim in nomine & spiritu **Psal. 67.**
 ipsius hodie fieri habebat, meritò à se futurum prædicabat: Et paulò infra: A te laus mihi **Malach. 1.**
 in Ecclesia magna. ¹⁷⁶ Et in sexagesimo septimo: In Ecclesiis benedicite Dominum
 Deum, ¹⁷⁷ vt pariter concurreret & Malachiæ Prophetia: Non est voluntas mea, di-
 cit Dominus, & sacrificia vestra non accipiam, quoniam ab ortu solis vsque in oc-
 casum nomen meum glorificatum est in Nationibus, & in omni loco sacrificium
 nomini meo offertur, & sacrificium mundum: Gloriæ scilicet relatio, & benedi-
 ctio, & laus, & hymni. Quæ omnia quum in te quoque deprehendantur, & signaculum
 frontium, & Ecclesiarum sacramenta, & munditiæ sacrificiorum, debes iam erumpere
 vt dicas, spiritum creatoris tuo Christo prophetaffe. ¹⁷⁸ Nunc quia cum Iudæis negas **CA. XXIII.**
 venisse Christum eorum, recognosce & exitum ipsorum, quem post Christum relaturi
 prædicabantur ob impietatem qua cum & despexerunt & interemerunt. Primùm enim **Isai. 2.**
 ex die qua secundum Esaiam: ¹⁷⁹ Projecit homo aspernamenta sua aurea & argentea,
 quæ fecerunt adorandis vanis & noctuis, id est, ex quo genus hominum dilucidata per
 Christum veritate idola proiecit, vide an quod sequitur expunctum sit: ¹⁸⁰ Abstulit e- **Isai. 3.**
 nim Dominus sabaoth à Iudæa, & ab Hierusalem inter cetera, & Prophetam, & sapientem
 architectum, spiritum scilicet sanctum, qui ædificat Ecclesiam, templum scilicet & do-
 mum & ciuitatem Dei. Nam exinde apud illos destitit Dei gratia, ¹⁸¹ Et mandatum est **Isai. 5.**
 nubibus, ne pluerent imbrem super vineam Sorech, id est celestibus beneficiis, ne pro-

IAN
nibus

- uenirent domui Israël. Fecerat enim spina, ex quibus Dominum coronauerat, & non
Matth. 27. iustitiam, sed clamorem quo in crucem eum extorserat. Et ita subtractis charitatum
Matth. 11. iustitiis, sed clamorem quo in crucem eum extorserat. Et ita subtractis charitatum
 ribus, ¹⁸² lex & Prophetæ vsque ad Ioannem. Dehinc quum ex perseverantia furoris
Isai. 52. nomen Domini per ipsos blasphemaretur, sicut scriptum est: Propter vos blasphematur
Isai. 1. nomen Domini in nationibus (Ab illis enim coepit infamia) & tempus medium
 berio vsque ad Vespasianum, non poenitentiam intellexissent, ¹⁸³ facta est terra eorum
 ferta, ciuitates eorum exultæ igni, regionem eorum sub ipsorum conspectu extraxerunt
 uorant, derelicta est filia Sion, tanquam specula in vinea, vel in cucumerario calido, et
 que scilicet Israël Dominum non cognouit, & populus eum non intellexit, sed de
 quit, & in indignationem prouocauit sanctum Israël. Sic & macharæ conditio
Ibidem. comminatio: Si nolueritis nec audieritis me, macharæ vos comedet, probauit Christus
 fuisse, quem non audiendo, perierunt. ¹⁸⁴ Qui & in Psalmo quinquagesimo octauo dicitur
Psalm. 8. si orem eis postulat à patre: Disperge eos in virtute tua. Qui & rursum per Eliaam in
Isai. 50. stionem eorum perorans: ¹⁸⁵ Propter me hæc, inquit, facta sunt vobis, in anxietate de
 rat, sed propter Christum Dei alterius. Atquin Christum, inquam, alterius Dei
 creatoris virtutibus & potestatibus, ut ab æmulis in crucem actum. Sed ecce deus
Isai. 53. ostenditur à creatore, ¹⁸⁶ & dati sunt pessimi pro sepultura eius, qui scilicet subter
 eum asseuerauerant, & locupletes pro morte eius, qui scilicet & à Iuda traditionem
 merant, & à militibus falsum testimonium, cadaveris subrepti. Igitur aut non propter
 lum acciderunt ista Iudæis, sed reuincere conspirante sensu scripturarum cum extra
 rum & ordine temporum: aut si propter illum acciderunt, non potuit creator vultum
 suum Christum, remuneraturus potius Iudam, si aduersarium Domini sui peremerat.
 Certè si nondum venit Christus creatoris, propter quem hæc passuri prædicantur
 venerit ergo, patientur. Et vbi tunc filia Sion derelinquenda, quæ nulla hodie est
 ciuitates exurenda, quæ iam in tumulis? Vbi dispersio gentis, quæ iam extorris
Isai. 1. de statum Iudææ, quem Christus creatoris inueniat, & alium contendere venisse,
Marc. 16. verò quale est, ut per cælum suum admiserit, quem in terra sua esset interemptus,
 nestiore & gloriosiore regni sui regione violata, ipsa aula sua & arce calcata? An
Exod. 20. gis affectauit? Planè Deus zelotes, tamen vicit. Erubescere qui victo Deo credis. Quæ
 rabis ab eo qui se protegere non valuit? Aut enim per infirmitatem oppressus
 tibus & hominibus creatoris, aut per malitiositatem, ut tantum illis sceleris patiens
 C. XXIII. figeret. [¹⁸⁷ Immo, inquis, spero ab illo (quod & ipsum faciat ad testimonium
 sitatis) regnum Dei æternæ & cælestis possessionis. Ceterum vester Christus
 statum Iudæis pollicetur, ex restitutione terræ, & post decursum vitæ, apud inferos
 nu Abrahæ refrigerium. Deum optimum, si reddit placatus, quod & abstulerat terram
Luc. 15. Deum tuum qui & cædit & sanat, condit mala & facit pacem. O Deum etiam ad
 vsque misericordem. ¹⁸⁸ Sed DE SINO ABRAHÆ suo tempore, ¹⁸⁹ De restitutione
Isai. 43. rō Iudææ, quam & ipsi Iudæi, ita ut describitur, sperant, locorum & regionum mon
 bus inducti, quomodo allegorica interpretatio in Christum & in Ecclesiam, & habitum
 & fructum eius spiritualiter competat, & longum est persequi, & in alio opere diligenter
 quod inscribimus DE SPE FIDELIVM, & in præsentem vel eo otiosum, qui in
 terrena, sed Æ cælesti promissione sit quæstio. Nam & confitemur in terra nobis reprom
 repromissum, sed ante cælum, sed alio statu, utpotè post resurrectionem in millibus
 in ciuitate diuini operis Hierusalem cælo delata, quam & Apostolus matrem nobis
Apoc. 20. sursum designat, & *mod. Ieruz.* nostrum, id est municipatum in cælis esse pronuntians
 cui utique cælesti ciuitati eum deputat. ¹⁹² Hanc & Ezechiel nouit, & Apostolus
 Gal. 4. nes vidit, & qui apud fidem nostram est nouæ Prophetiæ sermo testatur, ut etiam
 Philipp. 3. giem ciuitatis ante representationem eius conspectui futuram in signum prædica
 Ezech. 48. ¹⁹³ Denique proximè expunctum est Orientali expeditione. Constat enim, ethnicis
Apoc. 21. que testibus, in Iudæa per dies quadraginta matutinis momentis ciuitatem de cælo
 pendisse, omni mœniorum habitu euanescente de profectu diei, & aliis de proximo
 lam. Hanc dicimus excipiendis resurrectione sanctis, & refouendis omnium bono
 utique spiritualium copia, in compensationem eorum quæ in seculo vel despeximus vel
 mus à Deo prospectam. Siquidem & iustū & Deo dignum, illic quoque exultare famam
 eius, vbi sunt & afflicti in nomine ipsius. Hæc ratio regni cælestis. Post cuius mille

TERTULLIANI
 CUM ANNOTATIONIBUS
 PAMELI
 A. V.
 16.

A nos, intra quam aetatem concluditur sanctorum resurrectio, pro meritis maturius vel tardius resurgentium, tunc & mundi destructione & iudicij conflagratione commissa, demurrati in atomo; in angelicam substantiam, scilicet per illud incorruptelae superindumentum transferemur in caeleste regnum, de quo nunc sic ideo retractatur, quasi non praedicato apud creatorem, ac per hoc alterius Dei Christum probante, a quo primo & solo sit reuelatum. Disce iam hinc illud & praedicatum a creatore, & sine praedicatione credendum apud creatorem. Quid tibi videtur, quum Abraham semen post primam promissionem, ¹⁹⁴ quam in multitudinem aenae repromittitur; ad instar quoque stellarum destinatur, nonne & terranae & caelestis dispositionis auspicia sunt? Quum Isaac benedicens Iacob filium suum, Deo ait, tibi Deus de rore caeli, & de opimitate terrae, nonne utriusque indulgentiae exempla sunt? Denique animaduertenda est hic etiam structura benedictionis ipsius. Nam circa Iacob, qui quidem posterioris & praetioris populi figura est, id est, nostri: prima promissio caelestis est roris: secunda, terranae opimitatis. Nos enim primo ad caelestia inuitamur, quum a seculo auellimur, & ita postea inuenimur etiam terrana consecrari. ¹⁹⁵ Et Euangelium vestrum quoque habet: Quarite primum regnum Dei, & haec adhaerent vobis. Ceterum ad Esau promittitur benedictionem terrenam, & subicit caelestem: De opimitate terrae (dicens) erit inhabitatio tua, & a rore caeli. Iudaorum enim dispositio in Esau priorum natu, & posteriorum affectu filiorum a terrenis bonis iuncta per legem, postea ad caelestia per Euangelium credendo deducitur.

B Quum vero Iacob somniat scalas obfirmatas in terra ad caelum, & angelos alios ascendentes, & alios descendentes, innixum desuper Dominum temere si forte interpretabimur, scalis his iter ad caelum demonstrari, quo alij perueniant, vnde alij decidant, Domini constitutum esse iudicium. Cur autem ut euigilauit, & primum loci horrore concussus est, conuertitur ad interpretationem somnij: Quum enim dixisset, quam terribilis est locus iste, Non est, inquit, aliud, sed aedes Dei, & haec porta caeli. Christum Dominum enim viderat, templum Dei, & portam eundem per quem aditur caelum. Et utique portam caeli non nominasset, si caelum non aditur apud creatorem. Sed est & porta qua recipitur, & qua perducitur, strata iam a Christo, de quo Amos: ¹⁹⁷ Qui aedificat in caelum ascensum suum, utique non sibi soli, sed & suis qui cum illo erunt. ¹⁹⁸ Et circumdabis enim illos tibi, inquit, tanquam ornamentum sponsae. Ita per illum ascensum ad caelestia regna tendentes miratur spiritus dicens: ¹⁹⁹ Volant velut qui sunt milui. ²⁰⁰ Ut in nubibus volant, & velut pulli columbarum ad me; scilicet simpliciter ut columbae. Aufere enim in nubibus obuiam Domino, secundum Apostolum (illo scilicet filio hominis veniente in nubibus, secundum Danielelem) & ita semper cum Domino erimus, catenis dum & in terra & in caelo, qui ob utriusque promissionis ingratos, ipsa etiam elementa testatur: ²⁰¹ Audi caelum, & in aures percipe terra. Et ego quidem, etiamsi nullam spei caelestis manum mihi toties scriptura porrigente, satis haborem huius quoque promissionis praedictum, quod iam terrenam gratiam teneam, expectarem aliquid & de caelo, a Deo caeli, sicut & terra: ita crederem Christum sublimiora pollicentem, eius esse qui & humiliora promiserat, qui & experimenta maiorum de paruulis fecerat, qui hoc inauditi si forte regni praeconium soli Christo reseruauerat, ut per famulos quidem terrena gloria, caelestis vero per ipsum Deum annuntiaretur. At tu hinc quoque alium argumentaris Christum, quod regnum nouum annuntiet. Prius est, aliquod exemplum indulgentiae proferas, ne merito dubitem de fide tanta promissionis quam sperandam dicis; immo ante omnia est, ut quem caelestia praedicas repromittere, aliquod caelum probes eius. At nunc vocas ad coenam, nec domum ostendis: allegas regnum, nec regiam monstras. An quia Christus tuus caeleste regnum repromittit, non habens caelum? quomodo & hominem praestitit, non habens carnem? O phantasma omne, o praestigia magna etiam promissionis.

Ibidem. 1. Cor. 15. Math. 22.

Gen. 13. Gen. 15. Gen. 27.

Luc. 12. Gen. 27.

Gen. 28.

Amos 9.

Isai. 49.

Isai. 31.

Isai. 60.

1. Thess. 4.

Dan. 7.

Isai. 1.

IAN, nibus

turam demandare.] *Non dixit demandare, pro eo ac si diceret: adlegare, ac ex scripturis petere. Id enim non obfure significat, quum subinquin: ne tunc in controuersiam deducta, quum adhibentur ad cauillas, &c. obfundant lectionis intentionem, & deinceps: Daas itaque causas prophetici eloquij adlego agnoscedas.*

16. Vnam, qua futura interdum pro iam transactis enuntiantur, &c.] *Quum varia sint huius exempli, in quibus Prophetica diuinitio id quod prospicit quasi iam vilum atque expunctum (id est, etiam Rhenanus interprete, adimpletum) pronuntiat, unicum abfert Isai. 50. Auctor testimonium: Dorsum meum posui in flagella, &c. de quo vide supra lib. de Resurr. carn. c. 20. n. 151. Est autem adnotatu digna iam tum varia expositio eius loci, siue de Christo secundum nos, id est, Ecclesie interpretationem; siue de Propheta Isai secundum Iudaeos; quippe qui interpretationibus talibus verba Prophetarum deprauarunt. Legimus autem secundo loco: vniiformem statum temporum, ex i. Vatic. MS. cod.*

17. Alia species erit, qua pleraque figurate portenduntur.] *Huius plura exempla recenset Auctor; et quod diuersa sint: aenigmata, allegoriae, & parabola; sicuti manifestum est, quam ut pluribus sit opus.*

18. Nam & montes legitimus destillaturos dulcorem, &c.] *Siue sic legus cum vulgaris siue: destillaturos cum MS. i. Vatic. cod. non refert, verumque enim Columella vscitatum est eodem significatu. Atqui quamquam reperitur istud tum Isai. 3. tum Amos 9. adnotamus priorem locum ad marginem, ubi legitur: distillabunt montes dulcorem, & colles fluent lacte. Ad quod etiam respexisse videtur Auctor, quum paulo post citat illud Exod. 3. ac 13. terram lacte & melle manantem.*

19. Sapam de petris, aut destrutum de rupibus, &c.] *Sapam (inquit Varro de vit. pop. Rom. l. i. sicari à Nonio citatur) appellabit, quod de mists ad mediam partem decoerant; destrutum, si ex duabus partibus ad tertiam redegerant de feruescaciendo.*

20. Placentas & samias.] *Latinius coniecit legendum Plomias, ego malim Plomia: est enim Plomium Isai. 13. quod transferunt interpretes, buccellam inuicem, quam Christus iude tradidit, & apud alios, etiam iuri carnum inuicem buccellam significat. Videtur itaque eius generis liba exigua & Auctor intelligere. Nihil tamen immutandum putauimus, quod etiam MS. cod. 2. Vatic. legunt Samias; maxime quum apud Ethen. lib. 14. Dypnosoph. cap. 19. mentio fiat placentarum Samariorum que in deliciis erant, à Sama carum officio, quantum apparet, ita dictarum.*

21. Aquilem.] *Aquilem (inquit Rhen.) appellare videtur ab aquis eliciendis, quem à legendis aquis aquilegem alij vocant. Aquileces olim Tusci erant arte quadam & remediis pluuas elicientes, quum fruges nimia siccitas tantum non enecaret. Vnde dictum Aquilegium. Aquileges inuicem fontium periti erant, & aquas ad aqueductus colligebant. Plinius lib. 26. cap. 6. Tusci (inquit) sedat Bechion, que Tusilago dicitur. Duo eius genera: Sylvestris ubi nascitur, sive esse aqua credant, & hoc habent signum aquileges. Meminit Aquilegij, que scrutandarum aquarum ars est, Plinius lib. 31. Sed videntur mihi posteriores istam differentiam non obseruasse, quando Ar. Arcadius lueconsult. Digest. de iure iurisdictionis, lib. 50. Aquileces etiam inter eos refert, quibus grauior conditio vacationem ali-*

quam munerum eribus; aquileges, ut arbitror, intelligens. Seruatores (inquit) carpentarij, scindularij, gladiatores, aquileces, rubarij, cornuarij, arcuarij, &c. Apparet porro, omnium disciplinarum & rerum absolutissima conuentione praeditis fuisse Tertullianum, ex hoc loco & alijs similibus.

22. Ponam flumina in regione sitiēti, &c.] *Et accitatur ex Isai. partem cap. 41. partim 43. Nam illud: Ponam flumina in regione sitiēti, reperitur c. 43. ubi dicitur: ventis; terram sitiētiem, pro eo quod B. Cypri. lib. 2. Testim. adu. Iud. c. 4. in inaquosam terram, ac Martinius interpres LXX. in inaquos. Et ipse Tertull. lib. 4. cap. 13. in terra inaquosa. Illud vero: & in solitudine (ubi eandem vocem dicitur ventis B. Cypri. Epist. 63. ad Caecil. locum inaquosum) cedrum & buxum, sic enim transpono haec verba secundum editiones omnes: Isai. 41. Rursum quod sequitur: Benedicent, &c. Isai. 43.*

23. Benedicent me bestiae agri, &c.] *Benedici (inquit Rhenanus) eleganter interpretatur, sancta omnia ab aliquibus, siue sanctum omen ab aliquo referre. Atqui: Filias passerum transiit Auctor, pro eo quod alij: strachionum, quia vox egyptia utroque significat. Perum Sirenes, Graeco σειρήνες, appellans monstroas fabulosasque cantatrices, ostendit se agere de Sirenibus illis virginibus, quarum notissimam fabulam primus commentus est Homerus Odysse. non vero de auiibus illis, quarum Plinius meminit lib. 10. cap. 47. quod confirmatur ex eo, quod vox Hebraea & dracones significat, sicuti B. Hieronym. transiit, & fabulas; quam adeo LXX. translulerunt Sirenes, easque (vri adit Auctor) fabulosas.*

24. hereticorum Apostolus.] *Intelligit Apostolum Paulum per Marcionem editum ac truncatum, qui tamen etiam interpretatur legem de bubus (siue bobus, vri legit aliter Vatic. M. cod.) terentibus; de quo loco vide supra lib. 2. aduersus Marcionem, cap. 17. num. 109. & de petra potui subministrando comite Christo, 1. Cor. 10. infra lib. 5. aduers. Marc. cap. 7. sicuti etiam de duobus argumentis filiorum Abraham, Gal. 4. & similiter quod fugerit Ephesus, c. 5. de duobus futuris in vnam carnem, id est in Christum & Ecclesiam agnoscere. Atqui lego: docens proinde & Galatas, pro: ad Galatas, ex i. Vatic. MS. codice.*

CAP. VI.

25. Si satis constat de istis, &c.] *Caput hoc inscripsimus: Quod Christum ignoratum iri à Iudeis, atque adeo etiam Marcionis eodem errore locutis, per scripturas praenuntiatum sit. Est autem in hoc imitatus B. Iustinum Martirem adu. Tryphonem; et Auctorem vicissim B. Cyprianus loco infra citato.*

26. Iudaicae litteraturae, &c.] *Loqui Auctorem rethi adnotat Rhenanus de libris veteris instrumenti, quas supra Tom. 1. Apologet. c. 19. Iudaicum sacramentum manupat. Alibi etiam Tom. 2. lib. de Idolol. cap. 10. litteraturam interpretatur litteratoriam eruditionem; nec absimiliter alicubi lib. de Anima. Tertullianicum vero est illud: retractetur. Atqui siue leges: atque ita coacta est, ut vulgo legitur, siue: at que inde cum Pat. 1. MS. cod. non refert.*

27. Rhodia lex.] *Notat (inquit Rhenanus) Marcionem, quod nauclerus esset & Barbarus, adiuuens ad legem Rhodiam de iactu, cuius sit mentio in libro Digest. titulo, & à legem Rhodiam de iactu. Ea lex ad nauigantes, & nauarchum ipsum pertinet, iubens eictarum & nauis mercium damnium, iuxta seruat riu rerum estimationem*

IAN, nibus

TERTULLI
Cum Annotatione
PAMELII
A. V.
36.

ab unoquoque esse componendum. Hic proprie de ea re non agit, sed loci tantum gratia Marcioni, qui nauticariam olim fortassis exercuerat, in Barbara Ponti regione natus; non Rhodiam Regem (que nautica quidem est, sed tamen Romana, ac à prudentissimis hominibus lata) verum Ponticam ac Barbaram aliquam legem causse scribit, gerere iudeos in Christum suum, non licere. Quomodo vero naucleris dicatur, & quod Ponticus Marcion, supra vide in libro 1. num. 2. Recte etiam adnotat Rheanus: deceptui accipi pro deceptione. Atqui i. Vatic. MS. cod. hic legit: cauerit, pro: caueat, et mox: fuerat, pro: fuerit, sed perinde est.

28. Porro quum & predicatum sit, non agnituros eos Christum, ideoque etiam perempuros, &c. Non dubito quin reperire sit eiusmodi scripturas in veteri Testamento, sed ad eas omnes respicit Apostolus 1. Cor. 2. his verbis: Ceterum si scissent, numquam dominum gloria crucifixissent, de quibus latius infra Auctor lib. 5. adu. Marc. cap. 6. Supplemus autem ex Vatic. 2. MS. cod. utique & ignotabilem.

29. sed referuatis eis ad causam passionum, &c. Nempe ad caput sequens, ubi passiones Christi predictas ostendit. Atqui sicuti paulo ante: predicatum, eodem & hic & alibi significatu predicationes, pro predictionibus, accipit Auctor. Legat autem Lector: sufficere cum vulgatis, vel sufficere cum i. Vatic. MS. cod.

30. Auferam (inquit) sapientiam sapientium illorum, &c. Quo hic addat illorum, & mox: eorum, patet additum fuisse his olim apud 70. adu. Marc. quod hodie desideratur; & tamè lectum olim, est verissime, quum sic legatur tam à Chaldaico Paraphraste, quam in Hebræo contextu, & etiam priori loco, à B. Iustino Martyre aduersus Tryphonem.

31. Et: Aure audietis, &c. Omnino sic distinguendum, neq; enim, Et, reperitur Isai. 5. Mirum est autem quomodo vertat: & ocalis videbitis; quum non modo apud Isaiam, sed & Mat. h. 13. & Act. 28. legatur ab omnibus, qui LXX. additionem citant: & videlicet videbitis; nec dissentiant Hebræis et Chaldaicis additiones, neque etiam B. Cyp. Test. h. c. 3. ubi locum hinc imitatur hoc titulo: Quod Dominum neque cognituri neque intellecturi, neque recepturi essent, nisi fortassis respexerit ad illud Rom. 11. ubi etiam ad huc locum Isai. adu. Marc. Dedit illis Deus spiritum transfusionis, oculos ut non videant, & aures ut non audiant, quamquam hoc ad sequentia referri possit.

32. nequando auribus audiant, & oculis videat, &c. Elegantis gratia, ut magis correspondeat illi: auribus grauitur audierunt, & oculos concluserunt, videtur istud transposuisse Auctor: pro eo quod alij omnes, locis mox citatis, & Ioan. 12. ipse quoque Cyprianus, nequando oculis videat, & auribus audiant. Transiit autem: coniciant, voce Græca συνωσι, pro eo quod alij omnes: intelligant, atque adeo accipit: conicere, pro cogitare, seu mente reuoluere, iuxta significationem alteram vocis Græcæ.

33. labijs diligentes Deum, &c. Hic rursum differt Auctor legendo: diligentes Deum, pro eo quod B. August. alicubi: colentes, & alij omnes: honorantes; etiam B. Iren. l. 4. c. 25. ac Iustinus Martyr ubi supra. Fortassis ideo, quia eo quod colimus & honoramus aliquem, diligimus, aut dilectionem simulamus, eadè significatione qua Titulos, & honore dignus, & charus transferri solet.

34. secundum Amos Prophetam, &c. Omnino legendum: Amos. Nam præterquàm quod Amos ab Auctore adscribitur hæc Propheta: Qui solidat tonitruum,

&c. supra l. adu. Herm. c. 32. non reperitur quæquam similitudo quid apud Iohelam, at legitur secundum LXX. Amos. 1. & eius titulo citatur etiam ab Ambrosio l. 2. de Spiritu sancto, c. 7. B. Basilio contra Eusebium, l. 4. Actus. l. 2. Fid. vnt. & trinit. ac l. Contra eos qui dicebant Spiritum sanctum esse creaturam, Euseb. Demost. Euang. l. 4. c. 2. B. August. l. 18. de Ciuitate Dei, cap. 1. & Cæcilius Cædicensis, referente Socrate hist. l. 2. c. 20. & Didymus de Spiritu sancto. Qui etiam omnes cum Auctore legunt: eodem modo interpretantur illud: adnuntiam inuentiones Christum suum, pro eo quod B. Hieron. contra Iovinianum. Quod coniegit ex similitudine vocum Iohelam, quod ille legitur: Malecho, LXX. vero Melchior, notauit Leo de Castro in Comment. huius Prophetæ, quæ MS. existat apud Reuerendiss. Dn. Lindanum Episcopum denssem Episcopum.

35. si omnis spes Iudæorum, nedum dicentium gentium, &c. Ad idem videtur tum ad illud Isai. 14. Exspectatio Israel Saluatoris, siue: saluator, tum ad LXX. & illud Gen. 29. Ipse eris exspectatio gentium, siue spes non aliud esse quàm exspectationem, tum ipse vero definitur lib. 4. Tuscul. quæst. atque adeo pro exspectatione ab Auctore hic accipitur. Atque siue legatur l. 1. MS. cod. redestinatatur, siue: delinabat, tum non refert; verum ex eodem supplemus: & ex predictione eorum (id est, Pharisæis, & quod illud: occurrere legatur num. 30.

36. secundum locum & alibi: Et qui cæcilius Sic recens hunc locum distinximus; scriptura tum Isai. 4. 2. eodem modo interpretatur B. Iustinus, ubi supra, Hieron. Theodor. ac Præcipuus in Comment.

37. Nos quidem certi, Christum semper prophetis locutum, &c. Quod B. August. h. c. 1. adu. Marc. Maxim. Arianum adfirmare non eadem pronuntiat Auctor; non modo locutum semper prophetis Christum, sed & in Dei nomine & eorum & visum; idque non hic dicitur, sed etiam Isai. l. adu. Iud. c. 9. n. 114, 115, ac 116. & infra in l. 1. adu. Marc. ubi Epist. 2. ad Cor. tractat, ac l. adu. Præxena. rimum de hoc eius Paradoxo latius inter Præxena.

38. Spiritum scilicet creatoris. De hoc etiam Auctori, tum aliorum quorundam veterum, tum Cypriani paradoxo (quod habet etiam supra Tom. 1. log. cap. 21. num. 314. & Tom. 2. lib. de Orat. cap. 1. ac loco mox citato lib. adu. Præxena) vide infra Præxena. Repetitur etiam secundum paulap. & Cyprianus (id est) Christum creatoris, et rursus: Non negat enim filium & Spiritum & substantiam creaturæ esse Christum eius.

39. Spiritus persona eius, Christus Dominus. Ita omnino legendum censet, pro: Persona spiritus nostri Christus Dominus. Nam imprimis rursus variaret Auctor à LXX. Thren. 4. ubi legitur in iuxta Græcos et Latinos codices: Spiritus facies nostræ, & vultus nostri, siue: ante faciem nostram, & vultus nostrum; sed etiam isdem citatur verbum in eandem sententiam à B. Iren. lib. 3. cap. 11. B. Iust. Mart. Apolog. 2. Anton. Pium, & Resimo in Symbolum, à quibus non haud multum dissentit adu. Hebræis, quæ legitur in oris nostri, & Chaldaicis: spiraculum spiritus vite, quæ in naribus nostris. Deinde sic legitur: etiam interpretatur eundem locum Auctor infra lib. adu. Marc. Nam & scriptura quid dicit Spiritus persona eius Christus Dominus. Ergo si Christus persona eterna spiritus est; merito spiritus, cuius persona

rat, id est, patris eius, faciem suam, ex vnitae scilicet, pronuntiauit. Pro quo etiam facit quod legitur infra loco citato, lib. 5. aduersus Marcionem, cap. 11. & supra quoque l. 2. c. 27. Persona Dei Christus Dominus. At qui personam pro vultu seu facie accipit ab Auctore, tum ex his locis patet, tum quod infra eodem loco l. 5. aduersus Marcionem legitur ex Psalmis: Significatur est super nos lumen personae tuae Domine, pro eo quod vulgatus interpretatur: vultus tui. Ceterum differt in eo à LXX. quod legitur: personae eius, pro eo quod alij omnes: nostra.

40. Dereliquitis Dominum, &c. Tandem aliquando deprehendi istud haberi Isai. i. iuxta LXX. pro eo quod ex Hebraeo vertit B. Hieron. Dereliquerunt Dominum, & blasphemauerunt sanctum Israel; idque ex B. Cyprian. tum loco citato, ubi idem argumentum tractat, tum etiam alibi. Huc etiam aduersus Tertull. supra lib. adu. Iud. cap. 3. ac 13. legitur: & ad indignationem pro uocatis sanctum Israel, & similiter infra huius libri cap. 21. Sine autem legas: qui patrem non agnouerunt, cum Patre. I. M. S. cod. siue cum vulgatis: agnouerint, perinde est.

41. Id enim intelligi vel non intelligi capit, &c. Sape (inquit Rhen.) iam indicauimus usum uerbi capit apud hunc Auctorem. Simillimum est illud libro proxime superiori, cap. 9. Capit etiam (inquit) imaginem spiritus dicere statum. At qui quod pro: Christum auerfati, non hic modo, sed etiam alibi Pat. I. M. S. cod. legitur: aduersari, non displicet, ob similes nonnullas Auctoris phrasas, sed nolui in contextu quicquam immutare, quod alter Pat. I. M. S. legat: auerfari.

42. planum in signis. Resto ad marginem adnotauit Rhenanus, hoc est: impostorem. Simile est illud T. I. Apolog. cap. 21. vii magum estimarent de potestate, ubi vide Adu. nostrum num. 321. Eadem significatione Plinius lib. 35. c. 18. loquitur de Plano Regio, qui Ptolomaeus in delicias erat. Nam à Graeco uoce πλανος in familiam Latinam transfuit ea uox, quam ad eo etiam de impostoribus quibusdam interpretatur Eustathius Homer. interpret. in Odyssean.

CAP. VII.

43. Discat nunc haereticus ex abundanti cum ipso licebit Iudaeo, &c. Capiti huic inscriptionem dedimus: De duplici Christi aduentu à Prophetis demonstrato. At qui isdem uerbis hic reperit que supra lib. adu. Iud. cap. 14. ex quo aliquot hic locos castigauimus, & hinc ibi uicissim.

44. rationem quoque errorum eius, à quo ducatum mutuatus, &c. Mutuatus (inquit Rhen.) ad utrumque Accusatiuum refertur. De Proverbio uero: cecus à caeco in eandem deductus foueam, uide nostra Prolegomena.

45. Duos dicimus Christi habitus, &c. Meminit eiusdem rei non modo hic Auctor, sed etiam Apolog. cap. 21. num. 320. Supplemus autem: os suum ex M. S. cod. supra, quia & Graecè & Latine ab omnibus legitur.

46. nec aspectu quidem honestus, &c. Similiter etiam: nec, pro: ne. Honestus (inquit Rhen.) pro pulchra, cui supra adnotauimus. Sic accipiendum quod infra sequitur: omni inhonestate prostratus, id est: deformitate.

47. Ut positus à patre, &c. Hic nouam periodum distinxit, quod habeatur alibi, nempe Isai. 8. saltem iuxta sententiam LXX. quem locum rectè interpretatur de

Christo. Nam consentit B. Petrus epist. 1. cap. 2. quum dixit: Credentibus honor, non credentibus lapis offensio- nis & petra scandali. Sicut & ibi: Minoratus, &c. ac rursum: Vermem se pronuntians, &c. quia illud reperitur Psal. 8. hoc uero Psalm. 21. At qui noua uoce: nullificamen ab Auctore transfertur, quod supra: abiectionem.

48. & aderat in conspectu eius, &c. Adiecit: & ex lib. aduersus Iudeos, quia Graecè legitur Daniel. 7. Ubi pro eo quod Graecè est dumtaxat: ἔχθη ἐνώπιον αὐτοῦ ἐξ ὀσμῆς, translulit Auctor: & aderat in conspectu eius, & qui adlutebant, adduxerunt illum, non hic modo, sed etiam supra. Qui legisse etiam uideatur dumtaxat: ἔχθη αὐτῷ ἐδοθη ἡ ἀρχὴ ἢ βασιλεία, quod uertit: potestatem regiam, quum ab aliis interpretatur etiam: ἔχθη τιμὴ, id est: & honor.

49. Tempestiuus, &c. decore, &c. De uocibus Tertullianicis: Tempestiuus, ac: tempestiuitate, uide supra dictum lib. adu. Iud. c. 9. no. 108. Legunt autem M. S. Pat. 2. benedixit te Deus in aeternum, pro: in aetum; sed quia hoc etiam paulo ante legitur, malimus retinere. Supplemus uero sicuti supra: sub pedibus eius.

50. Tunc & cognoscent eum qui compugerunt eum, &c. Supra: quem; sed perinde est: ubique enim in hoc loco Zachar. 12. citando uariat Auctor, sicuti non semel adnotauimus. Supplemus uero sicuti supra: in humilitate conditionis humanae constitutum, et transfominus: quia &: Natiuitatem eius (inquit Isaias) quis enarrabit: ac: immo & in ipsius nominis sacrame nō, pro: ipso.

51. & exornatus podere & mitra & cidari munda, &c. Retenta est ab Auctore uox Graeca ποδῶν, quā Latinus LXX. interpret. rectè uellem talarem translulit, quā à talis, sicuti uox illa ποδῶν ποδῶν, deducta est. Deinde addit explicationis causa: & mitrā, quia neque Graecè, neque Chaldaicè, Hebraicè, aut Latine aliud legitur quum: cidari munda. Sunt enim synonyma mitra, cidaris, pro sacerdotali capitis ornamento.

52. Si enim & duorum hircorum qui ieiunio offerebantur, &c. Locum hunc desumpsit haud dubie Auctor ex B. Iustino Martyre aduersus Tryphonem. Sic enim ille: Et qui in ieiunio duo hirci pares accipi iubebantur; quorum alter erat emissarius (ἄπο ποταμοῦ) malorumque depulsor fiebat; alter autem in oblationem sumebatur, duorum Christi aduentuum designatio erant. Prioris quidem, quum eum ueluti emissarium atque erumnas auertentem emisissent seniores uestri & sacerdotes, manus ei inferentes, & morte illum multantes. Posterioris autem, quum in eodem Hierosolymorum loco, ipsum agnosceris ignominia à uobis adfectum. Ac paulopost: Etenim, quod ibidem duorum hircorum, qui in ieiunio offerri sunt iussi, oblatio, non alibi quam in Hierusalem fieri permissa est, scitis. Addens autem uterque: in ieiunio, significare uideatur illam oblationem duorum hircorum fieri solere mense septimo decima die mensis, quo inbebantur adstingere animis suis religione perpetua, cuius eodem capite sit mentio; Nam adstingere animis interpretatur B. Hieronym. lib. 1. aduersus Iouinian. ieiunare. B. Cyrillus in Commentario id ipsum significat, uocans festum illud Propitiatorium, quod alij Expiationis, quod tertium erat praecipuaris sollempnitatum, sicuti patet Leuitici 23. ad quas omnes Hierosolymam proficisci tenebantur. At qui supplemus ex saepedicto lib. aduersus Iudeos: à quibus & laesus est, & legimus:

IAN⁹ nibus

Vnus quidem, pro: Alter autem, ac: consputatus, pro: consputus. Porro mirum est, ex quo loco (nam Leuitici 16. non habetur) additum sit illud ab Auctore: circumdatus coccino, maledictus, & consputatus, & compunctus, & conuulsus à populo; nisi paraphrasticè dicatur id potius ad Christum referre quàm ad Hircum emissarium. De Visceratione denique vide supra cap. vlt. lib. adu. Iud. num. 164. ex quo loco supplemus: id est secundum, qui est, siue: erit) in honore & gloria.

CAP. VIII.

53. Desinat nunc hæreticus à Iudæo, &c.] In-
scriptionem huic capiti dedimus: Quod si Christus
in phantasmate, non in vera carne venerit, etiam
verè mortuum non esse, neque resurrexisse pro
peccatis nostris. Eiusdem argumenti est quod tracta-
uit supra lib. de Carne Christi, cap. 5. Verè mortuum
& crucifixum esse Christum, & proinde verè et-
tiam natum. Atque de Puerbio: Alpis à vipera
mutuatur venenum, vide nostra Prolegomena. Siue
autem legus: mutuare cum Vatic. 1. MS. cod. siue: mu-
tuari, cum aliis, non refert.

54. præcoquos & abortiuos.] similiter vocatur
Vicia supra Tom. 1. lib. de Pallio, cap. 1. Romana præco-
qua, nisi quod hic adiectiuè accipiat. Perinde verò est,
siue cum Vatic. 1. MS. cod. legas: abortiuos, siue cum reli-
quis: abortiuos; nam quid differant abortus et abor-
tus, supra alicubi ex Nonio adnotauimus.

55. incredibile præsumperant Deum carnem.]
Adnotat Rhenanus Græcam esse figuram, ac si diceret:
Deum secundum carnem; sed etiam constabit sensus, si
subintelligatur: Deum carnem factum.

56. Si enim tangendo, &c.] Tangendo Chri-
stus à vitio liberauit, Matth. 8. 9. 17. ac 20. tactus ve-
rò ab aliquo, Matth. 8. ac 9. Hos itaque locos ad mar-
ginem adnotauimus.

57. tantum impressè.] Hæc Aduerbio (inquit Rhenan-
nus) vsus est etiam supra, ut in libro de Carne Christi, cap.
12. Et vt impressè dixerim. Eodem, c. 20. Hoc qui-
dem impressus, quod factum potius dicit, quàm
natum.

58. & quod resurrexerit tertia die, &c.] Omnino
sic locum huic castigauit e Vatic. 2. MS. cod. pro: resurre-
xit, quod præcedat: mortuus sit, ac: sepultus sit.

59. deuertentis in terram, &c.] Rectè etiam hæc
accepit Rhenanus deuertere eadè significatione qua ali-
bi: deuertari, ac: deuertoria, pro: diuertere, ac diuer-
sari, & diuersoria. Atqui prorsus legimus cum Lati-
nio: si Christus non resurrexit, pro: si Christus non
ualebit, ex 1. Vatic. MS. cod. item: Atque ita inanis est fi-
des nostra, inanis est & prædicatio Apostolo-
rum; nisi malit quis transponere verba, sicut ipse Aposto-
lus 1. Cor. 15. Inanis est prædicatio nostra, inanis est
& fides nostra.

CAP. IX.

60. In ista quæstione, qui putaueris, &c.] Titu-
lum huic capiti dedimus: Non suffragari Marcioni
angelos Creatoris, qui Abraham & Loth appa-
ruerunt, Gen. 18. ac 19. Sunt autem verba Marcionis vs-
que ad illud (ubi proinde novam periodum facimus) Pri-
mo, &c. Atque similes loci sunt supra l. de Carne Chri-
sti, cap. 3. ac 6. & lib. de Resurr. carn. cap. 62.

61. sed verè & solide substantiæ humana, &c.]
De hoc quod mox reperit, & c. iterum) vide Prolego-
mena nostra inter Tertulliani paradoxa.

62. qui etiam mundum ex nihilo in tot ac tanta
corpora, &c.] Ita legimus ex utroque MS. Vatic. cod.
pro: &c. eo quod subiungatur: & quidem verbo. At
qui quod mundum ex nihilo edificauerit Deus, su-
pra latè tractatur lib. adu. Hermog. cap. 2. 13. ac 14. ac
alibi frequentius.

63. vnde vnde producere, &c.] Sic tum ex inter-
tum ex Dn. Latini conjectura supplemus, vbi vnde
dicitur axat legebat, & similiter non multa possunt
vnde sumptam; maxime quum subiungat: & quomodo
modo omnino dimissam. Quare non est opus, ut
piamus cum Rhenano, vnde, pro alicunde, aut pro
libet, vti interpretatur infra lib. 4. cap. 18. illud, quomodo
que vnde speraret.

64. Ceterum & aliis hæreticis, &c.] Apud
Apelle, qui (sicut indicatur supra lib. de Carne Christi,
cap. 6.) non modo Christi, sed & angelorum carnem in
fideribus factam asseruisse videtur. Atque supplemus
Vatic. 2. vt natiuitatem nostram nauitate
formaret.

65. Mòcòque & ipse cum angelis, &c.] In
quidem carnis apparuit, &c. Idem habet etiam
supra dicto cap. 6. lib. de Carne Christi, sed ad peritiam
Auctoris tractatum ea de re distulimus inter Prolego-
mena. Supplemus verò iterum ex Vatic. 2. lib. 2. c.
scntis.

66. breuem carnis comæatum, &c.] Hæc
quid Rhenanus facultatem breuis temporis agnoscere
ne. Similes phrasèis habes aliis Auctoris libris.

67. & apparitores suos ignem flagrantem.]
Citar hoc ex Psalm. 103. sicut alicubi supra ex
Hebr. 1. quando legitur: flammam ignis; idque
veterem Psalmorum Latinorum aditionem, qua
tur ante B. Hieronymi ex Græco, que est ad
castigationem; quum alij omnes vertunt: ignem
tem. Græcè hodie (quod mirum est) vertuntur
πυρός φάτος. Accipit autem iterum: apparitores
ministris, &: renuntiemus, pro: demones.

68. homines in angelos reformandi, quibus
que, &c.] Quo sensu id dixerit Auctor, non
similitudinem angelorum homines reformandi, sed
super que indicat supra dicto cap. 62. lib. de Resurr. carn.
Denique (inquit) non dixit: Eunt angeli, nec
mines negaret; sed tamquam angeli, vt
conferuaret. Non abstulit substantiam, cuius
litudinem adtribuit. Eadem itaque modo etiam
ligi debet, quod supra eiusdem lib. cap. 26. in re
reformatam & angelificatam carnem dicat
eodem pertinet, quod non angelorum substantiam
nibus post diem iudicij, sed perfectam (id est
nem) ad angelicæ plenitudinis mensuram
ratum dumtaxat, promittat Auctor supra lib. de
nima, cap. 56. Quare mirari satis neque, quod
Carmelita lib. de hæret. cap. 36. Tertullianum ad
rorem, tamquam qui non modo malos in demones
aut illi, aut potius Tertullianus aduersus d. A
nam nusquam apud illum reperitur (sed
nas in angelos conuertendas tradiderit. Maxime
tiam supra lib. aduers. V. 1. timianus ita loquitur
Et tamen (inquit) illuc habeo deuertere; vbi
excessum omnino non nubitur; vbi superius
tius quàm despoliari; vbi etiam despoliari, vt
deputor; angelis non angelus, non angeli.

CAP. X.

69. Igitur non admittis ad cõfortium, &c.]

TERTULLIANI
Cum Annotatione
PAMELI
A. V.
16.

put hoc inscriptum: Quod si caro in Christo negatur tamquam indigna, etiam carnis imago in illo dedignanda sit. Atqui recte hic Rhenanus: Ipse me, inquit, sensus coegit, ut hinc dictionem vii, verterim in tui, consilium Dei tui, quo Christum tuum, &c. Exemplaria vetusta consentiunt in errore.

70. Stropham administrasset, &c.] Strophæ (inquit idem Rhenanus) dolon, versutiam, atque imposturam significat. Græci εροφῆ. Qui etiam addit: Aliquantis accipi, pro aliquot, & subaudi: rebus.

71. per rubum quoque & ignem, &c.] Istud reperitur Exod. 3. illud: per nubem, Exod. 19. ac 24. ubi interim etiam in flamma ignis apparuit Dominus; denique illud: per globum, id est, turbinem, Job. 38. Quæ interim versione, magis indicat significationem duplicem turbini Auctor, qui etiam globum significat, quàm vocis Græcæ χαλκὸς ἕως, quæ dicitur ac turbinem venti significat. Atqui etiam hic: representationibus, pro comparationibus accipi. Auctor, iterum autem (ubi etiam adnotavit Rhenanus) paraturæ, pro materia. De Prouerbiali denique formula: ad certum spectare, via nostra Prolegomena.

CAP. XI.

72. Totas istas prætigias, &c.] Inscriptionem huic capiti dedimus: Quod etiam vera fuerit in Christo tribueretur; alioqui mendacium Deo, non veritas, tribueretur. Quod ipsam argumentum tractauit supra lib. de Carne Christi, cap. 1. 2. 3. 4. 5. & 6.

73. Nam & Philumene illa magis persuasit Apelli, &c.] De Philumene vide Adnotat. nostras dist. cap. 6. num. 54. & locos ibidem citatos. De Apelle ibidem citauimus Adnot. nostras supra l. de Prescript. adu. heret. cap. 5. l. her. 19. nu. 324. & infra Tom. 4. ad fragmenta libri Auctoris aduersus Apellem, ubi etiam traditur: quomodo desertor Marcionis ipse fuerit.

74. & vbera quæ hauistis.] Vtic. 1. MS. codex: fumpstis, forte sumpstis, quemadmodum noster vulgatus interpret, Luc. 11.

75. Et videbimus de his capitulis suo tempore, &c.] Sive addit: in, cum 2. MS. Vatic. sive omittit, perinde est. Alludit autem tum ad lib. de Carne Christi supra, cap. 7. & infra lib. 4. adu. Marcionem, cap. 26. tractans verba iam citata cap. 11. Lucæ, tum illud c. 8. Mater & fratres eius dicti sunt foris stare. Hoc est enim quod addit: Nunc ut hæc omnia distulerim ad Euangelij examinationem. Atqui Tertullianicum est: credi habebat, & cap. sequenti: vocari habebit, & cap. 20. habebat euenire.

76. expungendam, &c.] Id est (Rhenano etiam interpreti) adimplendam; nam & cap. sequenti similiter dixit: in sensu sonum expungens, ac cap. 13. prophetia renuntiat expuncta, & rursum cap. 17. expungamus ordinem cæptum, & cap. 20. nec enim dispo- sitione expuncta inueniretur, ac lib. adu. Iud. cap. 11. post quem habebant expungi; item cap. 13. expunctum est. Nos vero per idem sequentem notula interrogantis elapsimus; & deinde legimus: Aut si dixeris, videlicet opinio humana.

77. Nam & muliercule nonnumquam prægnantes sibi videntur, &c.] Quia experientia nostri temporis istud frequenter contingit, notatu digna causæ quæ subiungit Auctor, quia aut sanguinis tributo (quomodo etiam alicubi supra dixit: totius naturæ tributa) aut aliqua valetudine inflata. Quæ plura cupit, consulat Hippocratem ac Galenum Medicorum Principes.

Atqui de Prouerbio: scenâ decurrere, & : personam defaltare, videat nostra Prolegomena.

78. Age iam perora, &c.] Ad verbum ferè eadem repetit (sicuti etiam adnotauit Rhenanus) quæ supra dist. cap. 4. lib. de Carne Christi, atque adeo confirmatur le- tio Rhenani ibidem num. 35. Hanc venerationem, ô Marcion, naturæ, pro quæ hic dicit: sanctissima & veneranda naturæ opera. Legimus autem profusa ex altero Vatic. MS. cod. ut Deo indigna confirmes, pro: Deo digna, planè alieno sensu, sed perinde est, sive cum utroque legas: Si mendacio passus fuit, sive passus est; & eadem ratio de: efficit, & : effecit. Atqui ibi nouam periodum facimus: Si veritas fuit, &c.

79. ludicrius exitus, &c.] Videbatur mihi (inquit idem Rhenanus) aliquando legendum: lubricos, sed ipse respicit ad id quod in libro de Carne Christi dicit, & in- fante recens adito loquens: Blanditiis deridetur. Et mox: illum per ludibria nutritum. Item ibidem infra, cap. 5. atque illum & nauitatis & infantie imagi- nariæ vacua ludibria subire potuisse.

CAP. XII.

80. Prouoca nunc A. soles, &c.] Titulum huic ca- piti dedimus: Quod etsi non sono nominis, signifi- catione tamen Chriillus Emmanuel fuerit. Quæ autem isdem penè verbis more suo hic repetat, quæ supra dixit Tom. 1. lib. adu. Iud. cap. 9. sicut hinc illum locum, etiam illinc hoc caput subinde castigauimus, ut repeten- tes quæcumque illic adnotauimus. Atqui sunt verba Mar- cionis: Primò enim, &c. usque Ad ego te admone- bo. Et reperitur illud: Christus Emmanuel vocari habebit, Isai. 7. quod verò sequitur: dehinc virtutem sumere Damalci, &c. Isaiæ 8.

81. Subiuncta est enim & interpretatio, &c.] Aut istud intelligendum de interpretatione nominis Em- manuel, Matth. 1. ubi legitur: Et vocabunt nomen eius Emmanuel, quod est interpretatum: Nobiscum Deus, sicuti supra adnotauimus; aut, quod magis placet, explicationis gratia à 177. fuit additum, & parenthesi inclusum, id est: Nobiscum Deus; nam sic etiam cita- tur is locus Isaiæ à B. Iustino Martyre tum Apolog. 2. ad Antoninum, tum libro aduersus Tryphonem, quod quod Auctor libri de Trinitate infra Tom. 5. desertis verbis sic citat: Quid? quum Isaias dicit: Ecce virgo conce- pti, & pariet filium, & vocabitur nomen eius Em- manuel, id est: Nobiscum Deus.

82. Sensus autem eius, quod est: Deus nobiscum, &c.] Eodem modo interpretatur hunc locum aduer- sus Iudeos (qui, sicuti Marcionite, idem argumentum con- tra Christum opponebant) tum Auctor dicti libri de Tri- nitate, tum Euthymius in Matthæum, ac Theophilactus, & iis antiquior B. Ioan. Chrysost. hom. 5. in Matth. cap. 1. ac B. Basilus in S. Christi generationem, tum B. August. sermone 4. de Natiuit. Domini, & Laſant. lib. 4. cap. 12. quemadmodum latius multo deducit Leo de Cætra in Isaiam; quibus addo etiam quæst. & respons. 35. inter ope- ra B. Iustini Martyris, ac Epiphani. her. Collyridianorum. Atqui omnino, sicuti supra lib. adu. Iud. supplemus: Aut si tam vanus es, ut quia penes te: Nobiscum Deus, dicitur; & contrario paulo post, omiſsa priori loco voces Deus, legimus: sicut & omnis gens, quoquo sono dixerit: Nobiscum Deus. Denique parenthesi inclusi- mus verba illa Gal. 3. (Quotquot enim in Christo tincti estis, Christum induistis.)

CAP. XIII.

83. Equè & sono nominu ducis, &c.] Caput ZZ iij

IAN⁹
nibus

hoc inscriptum: Quod verba Isaia, bellatorem fore Christum, nisi spiritualiter, non portendant. Istud vero caput integrum similiter isdem pene verbis supra habetur lib. adu. Iud. cap. 9. quare & inde etiam aliquot locos, sicut hinc illic, castigauimus. Imprimis suppletes: &c, secundum MS. utrobique Vatic. codices, mox legimus: quid scriptura praeimitat, pro: promittat.

84. Quoniam priusquam cognoscat puer vocare patrem, &c.] Etiam hic suppleta est vox: puer, quippe quam habent ad. iones omnes Isai. 8. Quum autem pro: quod alij legunt: coram Rege Assyriorum, Auctor transferat utrobique, & insuper etiam sub finem huius capitis: aduersus Regem Assyriorum; videtur legisse: *εναρτια*, pro: *εναρτια*, quod alij Graeci codices legunt; imitatus quantum apparet in hoc B. Irenaeum lib. 3. cap. 8.

85. an hominem iam Christum, &c.] Supra: virum legit Auctor; sed nos supra alicubi adnotauimus: hominem, ab eo, pro: viro, non unquam accipi. Cui etiam magis usitatum est: hostem destinare, quam quod habet supra designare.

86. barbaria gentis.] *ε* legimus ex utroque MS. Vatic. codice, pro: Barbarica; quia illud Auctori frequens est, & sic usurpatur etiam supra lib. 1. adu. Marc. cap. 2. num. 16.

87. Ad solem vncti, &c.] Adludit ad Athletarum morem, ad quem tacite adlusi Auctor supra Tom. 1. lib. de Pallio, cap. 4. ubi commemoratur lutea vnctio, ac lib. ad Martyr. cap. 3. quum dicit: qui vos spiritu vnxit; qui ad solem vnqui solebant, uti viribus essent valentiores.

88. qui ante notint lanceare quam lancinare.] Quum dicta cap. 1. lib. 1. adu. Marc. reperitur verbum lancinatur, pro: pungitur, videtur prima facie hic ita accipi lancinare, sicut lanceare, pro: lanceis configere; sed putamus lancinare potius hic accipi, eo quod praenuntietur: butyro stipendiati, pro: manus lancibus adponere; eligit Lector quod vult. Confirmatur interim haec coniectura ex eo quod sequitur: ante militare quam viuere; & talibus vocibus solet Auctor delectari.

89. Sed & virginem, inquit, parere natura non patitur, &c.] Ista sunt iterum verba Marcionis, vsque ad illud: Et tamen creditur Prophetia; sicut legit vnus MS. Vatic. cod. quod magis placet, quam: Prophetia, quod vulgo legitur; eo quod postea sequatur: & tam intelligitur Prophetia.

90. quasi non virginem, sed iuueculam, concepturam & parituram scriptura contineat.] Suppleta est hic ex lib. adu. Iud. vox: scriptura; & legitur a nobis *με*: merito creditur, pro: crederetur, ac: alius ordo, pro: alibi. Atque istud desumpsit Auctor ex B. Iustino Mart. adu. Tryphonem, & B. Irenaeo lib. 3. cap. 24. sicut etiam ab Eusebio citatur lib. 5. cap. 8. qui Theodotioni *ε*pheso & Aquila Pontico Iudeis profetis hanc falsam translationem adscribit. Post hos vero omnes, pulchre sic illos redarguit B. Hieronym. lib. 1. adu. Iovin. Scio Iudeos exponere solere, in Hebraeo, Halma, non virginem sonare, sed adolescentulam, & reuera proprie Bethula appellatur: Adolescentula vero vel puella non Halma dicitur, sed Naara. Quid est igitur quod significat Halma? *ε*sonda, in virginem, id est, non solum virginem, sed cum *ε*tra tota virginem; quia non omnis virgo abscondita est, nec ab hominum fortuito separata conspectu. Denique & Rebecca in Genesi, ob nimiam castitatem, & Ecclesia typis, quem in sua virginitate signabat, Halma

scribitur, non Bethula, sicut manifestum esse patet ex sermonibus pueri Abraham, quos loquitur in Mesopotamia (nempe Gen. 14.) In eo enim loco, in quo ait: *ε* qua egredietur, et hauriat aquam scriptura est: Halma, id est virgo secreta, & nimia parentum diligentia condita. Cui similia reperit etiam idem B. Hieron. Commentariis in Isai. cap. 7. & Matth. 1. ac in traditionibus Hebraicis. Fere ardentius vero noster in dictum locum *ε*thi addit & alium tertium locum scripturae, Euseb. 2. lib. Maria soror Moysi Halma appellatur, ad quem locum remitto, quo videat etiamnum Iudaei *ε*re in simili ratione eius loci Caluinium, Oecolampadium & Caluinem. Quos tamen etiam impugnant Origene in Isai. & 1. lib. adu. Celsum, & Euseb. lib. 7. demonstr. Euseb. cap. 2. ac Epiphanius in Theodosianis, si Lesmi Capiteletur, Comment. in Isaiam; ubi latissime adu. Iudaei, & Erasmus quoque ipsum eadem de re disputat.

91. immo redde Euangelio ventatis, quae posterior detraxisti, &c.] Adludit ad primum caput euangelij B. Lucae, quae Marcion inde detraxit, quae patebit infra sub iustum lib. 4. adu. Marc. cap. 1. ubi integrum Euangelium secundum Mattheum, quae sequatur: Maneant enim Orientales, & per Prophetia (nempe, quam hic tractat, Isai. 60.) recitatur, id est, demonstratur expuncta, id est, conuicta legi sicut supra, & secundum 2. Vatic. cod. Marcionem enim, pro: autem; item: accepit infans, pro: cepit.

92. Orientis virtutem, id est vim & vim & odouibus pollere solitam, &c.] De locum *ε* Plinium in Naturali historia, quibus passim in Orientis, aurum reperitur; plus vero & myrram, quae odore, notum est maxime in Arabia nata, quae Auctore supra Tom. 1. Apolog. cap. 42. non solum inquit, Sabae, pluris & carioris suas mentes apprehendis Christianis profugari; & apertum, cap. 442. grana thuris appellat Arabicis arboribus; mas; ubi vide Adnotat. nostras ex Plinio, Eusebio, nec illud lib. de Cor. milit. cap. 10. num. 100. Arabiam quid incedo. Atque ex Vatic. 1. MS. cod. cap. 10. certe est creatoris, pro: creatori, & sicut supra *ε* plenus; sicut per Zachariam dicitur: *ε*ne autem *ε* sicut supra: Et Iudas pertendet Hierusalem, sicut hic: pertendet apud Hierusalem, peruenit quod hoc magis consentiat aditioni huius loci.

93. Nam & Magos Reges habuit fere Orientem, &c.] Sic etiam hunc locum supplemus ex lib. adu. Marc. Atque imprimis, quales Magi fuerint qui ad Christum venerant, nempe Astrologi, tradit Auctor supra de Ido. ol. cap. 9. addens: scientiam, sed vsque ad Euangelium permittam. Atque quod etiam Reges peruenit, verisimile fit ex Plinij loco Oriente Regum Regem perat; cui consentit Cicero lib. 1. de Divinat. Etiam constant etiam adserunt cum Auctore (sicut *ε* lib. chiose. Cans citantur loc. Theolog. l. 11.) Auctore *ε* bapt. Christi, inter Opera B. Cyrilli, B. Athanasij, & Regem Antiochum, B. Hieron. in Psal. 71. B. Augustini de Mirab. sacrae scripturae (quem ipsum esse non dubitamus quod a quodam scio muratum sit contextum, quare secundum LXX iuxta translationem B. Hieronymi) B. Iustini, sicut. hom. 6. in Matth. Christi. Druithomarus in ca. 1. Claudian. in Epigrammat. & alij recentiores plures quibus adicit Reuerendiss. Dominus Cornelius Langens Episcopus Gandauensis in Concord. Euang. Theophrasti

TERTULLI
Cum Annotatione
PAMELII
A. V.
36.

in Commentario, addit, tres illos fuisse, ex Leone primo suis in Sermonibus de Epiphania. Et etiam idipsum confirmatur ex illo Psal. 71. supra & hic etiam citatur ab Auctore: Reges Arabum & Saba dona, munera afferent illi; sic enim etiam hic lego, pro: offerent, quia Græcè est: *ἔσονται*.

94. & Damascus Arabiae retro deputabatur, antequam transscripta esset in Syrophœnicen, &c.] Istud sicuti alia plerique, ad verbum desumpsit ex B. Iustino Martyre aduersus Tryphonem: Ceterum, inquit, quod Damascus Arabiae terra fuerit & sit, quæ nunc nunc ei quæ Syrophœnicè dicitur, accendatur, nec vestrius aliqui inspicari possunt. Quibus consentit ex parte Isaias Prophetæ, quum cap. 7. caput Arabia Damascum vocat. Apud quem Iustinum non modo hi Magi appellantur: ab Arabia venientes, & Arabes, sive: Arabici, sed & Rama in Arabia locus recedat, cuius gratia dixerit Propheeta Hieremias cap. 31. repetitur Matth. 2. Fax in Rama audita est; quod in Rama, id est, dicitur Magis Arabibus audita sit. In quo etiam hic illi consentit Auctor, & alibi B. Gregorius & Anselmus in Commentario. Et pro in fact, quod paulo ante diximus num. 92. de thure & myrrha, quod potissimum in Arabia nascantur, & que nunc proximo ex Psal. 71. verba ad duximus. Nec obstat, quod ex Oriente venisse legatur, quia Arabia Felix ex aduerso Hierusalem sita est, inter Orientem & Meridientem, atque adeo modo Orientalis, modo Meridionalis dici potest; non secus atque Mesopotamia (ex qua alij Magos venisse scribunt, ut potè posteros Balaam) in Oriente collocata dicitur, que tamen est inter Aquilonem & Orientem. Certe eandem sequitur sententiam Epiphanius in Compend. cath. fidei, tradens Magos hosce quos ex liberis Ceturæ ab Abraham relegatis; qui in regione Magadia Arabicarum partium sibi domicilium constituerunt, & iuxta Isaiæ vaticinium, obtulerunt Christo virtutem Damasci & spolia Samaritæ, id est, spolia quæ Abraham à Regibus prædatoribus ex Damasco & Arabia recuperauerat: In hoc dumtaxat ab Auctore differens; quod ad litteram Prophetam interpretetur, quem alij Allegoricè.

95. Nam & ἀποστρέψας Sodomorum, &c.] Sicuti istud Isaiæ cap. 1. sic solet citare illud Psalm. 2. ἀποστρέψας congregatis sunt in unum; Græcè malens eloqui, quod alij transulerat: Principes; & rursum illud Isai. 3. transiit: venturum in iudicium Deum cum presbyteris & Archontibus populi: de quo vide supra librum de Resurr. carn. cap. 20. & lib. adu. Hermog. cap. 19. ac utrobique Adnotat. nostras, & rursum infra lib. adu. Praxan.

96. Pater, inquit, tuus Amorrhæus, & mater tua Chetæa, &c.] Istud etiam ex B. Iust. no Martyre adu. Tryphonē desumpsit, ex quo, & Græcæ editione lxx. legimus: Chetæa, pro: Cethica, maxime quum Hebraicam Beth litteram in 2. mutare soleant. Reperitur autem Ezechiel. 16. vers. 3. Accipitur autem iterum vox: elogio, paulo post, in malam partem.

97. Sic & Ægyptus nonnumquam, &c.] Id quod lib. adu. Iudæos adnotauimus num. 105. confirmatur etiam lib. de spectac. cap. 3. his verbis: Quum Ægypto & Æthiopiæ comminatur, in omnem gentem peccatricem præiudicat.

98. Sic & Babylon etiam apud Ioannem nostrum Romane vrbs figura est, &c.] De hoc aliquid diximus supra lib. adu. Iudæos, num. 106. quibus adde Orosium lib. 7. cap. 2. & Comment. Arææ Cesar. in Apocal. cap. 17. qui discretis verbis, ubi significari scribunt ve-

terem Roman, quum ab his idolorum immunditatis & abominationibus deseruisset, & sanguinem Martyrum effunderet. Eodem adludit Auctor, dum adicit: magnæ, & regno superba, & sanctorum Dei debellatrix. Atque hoc est quod B. Hieron. sub calcem l. 2. adu. Iouin. Roman sic adloquitur: Quæ scriptam in fronte blasphemiam Christi confessione delesti. Calumniatur ergo, qui Babylonem Ecclesiam Romanam à Tertulliano & B. Hieronymo vocari scribunt, qui de vrbe Romana dantaxat loquantur; qui etiam ut simplicioribus facilis imponerent, ad inuersionem hic adnotauerunt: Roma Babylon; quod expungendum censuimus, maxime quum idem B. Hieron. Epist. ad Marcellum, etsi Roman ad huc Babylonem nuncupet, tamen fateatur ubi esse sanctam Ecclesiam; ubi rectè adnotauit Nicolaus Sanderus Anglus lib. 8. de Visibili Monarchia, late hanc materiam tractans. Hoc unum hic adiciamus: Marcionis hæresim, tanquam Babylonem secundam, increpatri ab Epiphano her. 4. 2. cõf. 13. ex Epist. ad Cor. 1. haud dubie adludens ad eandem locum Apocalypsis.

99. Hoc itaque vbi, Magos quoque Samaritarum appellatione titulauit, &c.] Eodem modo istud Isaiæ interpretatur, non modo B. Iustinus, sed etiam B. August. serm. 4. de Theophan. & Epiphanius in Compend. cathol. fidei; nec multum dissentiunt B. Chrysof. hom. 2. in March. & B. Ambr. lib. 3. in cap. Luca. Et quod sequitur: Regem Assyriorum Herodem intelligi, peculiare est Auctori & B. Iustino Martyri. Chrysof. diabolum intelligit.

CAP. XIII.

100. Adiuuabitur hæc nostra interpretatio, &c.] Inscriptionem huic capiti dedimus: Quod etiã in Psalms, Christo figuratè armorum vocabula adaptetur. Atqui etiam integrum hoc caput supra reperire est lib. adu. Iudæos, cap. 9. ex quo adeo etiam quedam hic castigauimus.

101. Accingere (inquit Dauid) ensem, &c.] Sic iterum lego sicuti supra, pro: ense. De vocibus: tempestiuus, & tempestiuitate, iterum illic remittens Lectorem num. 108. sicut supra cap. 7. num. 49. Distinguens etiam sicuti supra: Sic item subiungens: Et extende, & prosperate, & regna; adiecit: Propter veritatem & lenitatem, &c. deinde supplens: contraria potius lenitati & iustitiæ.

102. Nam & Ioannes Apostolus in Apocalypsi, &c.] Facit etiam hic locus aduersus eos, qui Ioannem Apostolum negant Auctorem Apocalypseos, verum de hoc latius infra lib. 4. cap. 5. ubi etiam Marcionem in eo errore fuisse tradit; quo fit ut cap. præced. Apocalypsin citans, dixerit: apud Ioannem nostrum, ut potè quem Marcion non agnouerit.

103. armantem nos aduersus hostes spirituales nequitia, &c.] Paraphrasticè translulit: hostes spirituales, pro eo quod alibi: spiritualia, Ephes. 6. qui etiam propius accedit ad vocem Græcam τὰ ἑσπερά, uentens: præcingentem; omissa voce: induentem, quæ tamen Græcè est; transferens etiam: diaboli, pro: τὸν πῦρ, eadem significatione qua alibi: malum, pro: diabolo accipit: & proprie galeam salutatis, uti Græcè est τὸ στήθος, quod legit etiam B. Hieronymus in Commentariis dicte Epistolæ. Atqui, iuxta phrasin Auctoris, legimus ex Patre, 2. MS. præparationem Euangelij, pro: præparatione.

104. Hanc & Dominus ipse macheram, &c.] Retinere maluit vocem Græcam μάχρη, Matth. 10.

IAN, nibus

terram promissionis (sive: repromissionis, sicut supra legitur) melle & lacte manantem, deinde: circumcidisse. Quod ipsum reperitur ab Auctore (ubi hunc locum citat) lib. 4. adu. Marc. tractante illud Luc. 4. Quid nobis & tibi est Iesu: ubi etiam repetit: Iesus nomen Dei esse in filio Naue. In quo illum imitatur B. August. lib. 16. contra Faustum, c. 18. 19. ac 20. & B. Hieron. l. adu. Iovin. ac Ruffin. in Symbolo. Immo eade sero atate idipsum tradit Origenes in Exod. cap. 17. & hom. 1. in Iosue. Plura vide apud Leonem de Castro aduersus Iudeos modernos, in illud Isai. 7. Et vocabis nomen eius Emmanuel. Atqui supplemus & distinguimus iuxta l. adu. Iudeos: sed per Iesum, id est, per Euangelij gratiam, prouenire habebat (en iterum phrasin Auctoris) circumcisis nobis petrina acie, id est, Christi preceptis (petra enim Christus) iudeo is vir, qui in huius sacramenti imagine, &c. Sic enim ex MS. 1. Vatic. cod. hic castigauimus, pro: imagines. Porro eodem modo interpretantur dictam Iesu Naue historiam, B. Ambros. sermone 4. in psal. 118. ac ad finem psal. 40. & B. August. tum locis citatis, tum qu. 103. lib. 2. super Exodum.

116. Quis enim loquebatur nisi spiritus creatoris, &c. De his loquendi formulis, quas frequentes habet, vide nostra Prolegomena inter Paradoxa Auctoris. Magis proprie habetur pro hoc supra, Dei filius.

117. Ecce ego mitto angelum meum, &c. Etia in interpretatione huius loci Exod. 23. primum de Iesu Naue, ac allegoricis de Iesu Christo, imitatur Iustinum Mart. ubi supra. Legimus vero phrasin Tertullianica: ne inobaudieritis eu, pro: inobedieritis; seu patris singulari numero totum hoc comma legimus, sicut supra: intende illi, & exaudi eum, ne inobaudieris eum; maxime quoniam sic legit B. Iustinus Martyr, & aditiones omnes, Hebraica, Chaldaica, Graeca, & Latina; & prorsus legendum: non enim calauit te, supra lib. adu. Iud. adnotauimus num. 116. Ex eodem castigauimus: Angelum quidem eum, pro: meum; item paulopost ex Pat. 1. MS. cod. sicut nec reliquus ordo. Est autem vox Tertullianica: repugnanda aetate, pro: impugnanda.

118. De nominibus iam obduimus, &c. Recte accipit hoc Rhenanus, pro: euicimus, & hic, & supra, ac infra sapius.

CAP. XVII.

119. Reliquum ordinem eius cum scripturis conferamus, &c. In inscriptionem huic capiti dedimus: Scripturis confirmari habitum Christi ignobilem. In eo autem hic aduersus Marcionem, partiarium (vbi paulo ante dixit) erroris, repetit, quod supra aduersus Iudeos dicto cap. 9. ex quo quadam hic castigauimus. Cui similia etiam supra adduxit Auctor c. 7. & proxime etiam lib. adu. Iudeos cap. ult. Quare legimus paulopost, sicut ibi: accingitur ensem, pro: ense.

120. Quemadmodum expauescent multi super te, &c. Locum hunc tandem reperi Isai. 52. iuxta lxx. seu potius secundum veteres Patres 53. qui illud incipiunt eo loco: Ecce intelliget, &c. Imitatur vero etiam in hoc B. Iustinum Martyrem Apolog. 2. quod locum illum, de contumeliosis Christo factis in passione intelligat. Graecè est, ἐκζητοῦνται, quod magis proprie vertitur ab aliis: obtupestcent, quam ab Auctore: expauescent; & unica vox est addo ἵνα, pro eo quod hic est: sine gloria erit.

121. habitu incorporabili, &c. Sine sic legitur cũ eceusis, vnde antiqua, & fortassis Tertullianica, sine: incorporali cum 1. MS. Vatic. cod. perinde est. Nam supra

lib. de Carne Christi, cap. 31. tradit Auctor: incorporale nihil esse, nisi quod non est. Quod quamquam ad Paradoxa eius pertineat, tamen ad intellectum facit huius loci, quum dicit apud eundem Prophetam (nempè David psal. 20.) habitu incorporabili dici Christum, eo quod apud illum appelleretur: vermis & non homo; ignominia hominis (hoc enim iterum addo, sicuti supra cap. 7. & lib. adu. Iud. cap. ult.) & nullificamentum populi.

122. agnosco virgam de radice Iesse, &c. Trahit eundem locum ad idem institutum supra Auctor lib. adu. Iud. num. 119. & insuper lib. de Carne Christi, cap. 21. Ex quorum priori loco castigauimus: censendum (nempè Christum) pro: censendam. Vbi etiam vide Adnotat. nostras num. 119. de loco illo Isai. 52. Qui neque contendit neque clamaui, &c. Vnde etiam supplemus: non extinxit, sed lucernam magis fecit ortu luminis sui.

123. ipsum quoque Marcionis Euangelium discuti placuit, &c. Non refert, sive cum Rhenano legat: discuti, sive: excuti eum, utroque MS. Vatic. cod. Adhuc autem rursum ad lib. 4. aduersus Marcion. ubi de praedicatione & virtutibus Christi agit, Atqui varios locos Tertulliani, ubi voce expungi vitur, videre est supra lib. aduers. Iud. num. 121. & hoc ipso lib. cap. 11. num. 76.

124. Quis enim, inquit, in vobis qui Deum metuit? exaudiat vocem filij eius. Ita hunc locum Isai. 50. citat & interpretatur B. Cyrillus Comment. in Isaiam; ex quo etiam suppletur prior huius scripture pars, quae in exemplari, quo vus est B. Hieron. non reperiebatur, & tamen genuinam esse constat, utpotè non hic modo citata, sed etiam infra lib. sequ. 4. adu. Marc. cap. 22. secundum quem locum emendauimus: exaudiat, pro: & exaudiet, maxime quoniam Graecè, ἡνε συνιουχίονε habetur ὑπὸ τῷ ὀνόματι. Quod autè (inquit Leo de Castro in Isaiam) pro seruo, quod Hebraea lectio praefert, Tertullianus vertit: filium, inde factum est, quod lxx. reddant τὸν υἱόν, & hac vox τῷ, utrumque significet; quia vox υἱὸν seruo reperiuntur lxx. quod de Christo agitur; quantum apparet, ut utrumque significaretur, & seruum fuisse secundum humanam naturam, & Dei filium. Quod videtur etiam mouisse Tertullianum, cur Deum legere vtrobique maluerit quam Dominum; quamquam interim Vatic. 1. MS. hoc legat; Hebraicè cerè est hic nomen tetragrammaton.

125. Item medicatorem, &c. Quem hic medicatorem, infra lib. 4. adu. Marc. cap. 35. remediato-rem languorum vocat, eundem hunc locum Isai. 53. citans.

CAP. XVIII.

126. De exitu planè, &c. Capiti huic titulum imposuimus: Quod etiam exitus & passio crucis in Christum praedicata sit, scripturis Pentateuchi. Vbi etiam repetit Auctor, quod supra prosecutus fuit l. adu. Iud. cap. 10. Vtrobique autem non semel exitus pro morte accipitur sicuti etiam alibi frequenter. Atqui etiam hic imitatur Auctor, allegatis penè isdem verbis ac scripturis, B. Iustinum Martyrem adu. Tryphonem Iudaeum, qui idipsum argumentum proponebat; cuius hic fit mentio, de loco illo Deuteronom. 21. Maledictus omnis qui pependit in ligno. A quo latissime hac obiectio soluitur, & praeter locos scripturae hic citatos, tamquam figura crucis Christi adducuntur: Lignum vite in paradiso, Gen. 3. Virga Moysi, qua ad liberationem populi missus mare dis-

IAN⁹
nibus

secuit, & è petra aquam produxit, Exod. 14. ac 17. Lignum in Mara, quod aquas dulces reddidit, Exod. 15. Virga in aquas misse à Jacob, Gen. 30. Virga eiusdem qua fluvium transiit, Gen. 32. De scala quam à se visam dicit, cui innixus fuerat Deus, Gen. 28. Virga Aarō, Num. 17. Lignum quod plantatum legitur iuxta exitus aquarum, Psal. 1. Lignum quod Eli & Deus in aquam proiecit, 4. Reg. 6. Virga denique que Iudam patrem esse demonstravit filiorum Thamar, Gen. 38.

127. Sed huius maledictionis sensum differo, &c. Inuenio istud Deuter. 21. tractatum ab Auctore hic; insinuat, dignam fuisse maledictionem hanc, quam Christus subiret ex prædicatione crucis; quam iterum hic late per figuram veteris Testamenti persequitur.

128. Itaque imptimis Isaac, &c. Similiter Christi signum fuisse Isaac, quando à patre immolandum offerretur, tradit B. Cyr. lib. de bono patientia, & Isidorus ac Hrabani in Comment.

129. Ioseph & ipse Christum figuratus, &c. Figuram Græcam hic adnotat Rhenanus. De Ioseph vero idipsum etiam habet B. August. Serm. 86. de tempore, & Hrabani in Comment. Atqui supplemus ex lib. adu. Iud. cap. 10. quod perfectionem à fratribus passus est, & enūdatus est in Ægyptum ob Dei gratiam, sicut & Christus à Iudeis carnaliter fratribus venditatus, à Iuda quum traditur. Nam & benedicitur in hæc verba. Vbi cur omiserimus illud à patre, vide Adnot. nostras num. 128.

130. Tauri decor eius, cornua vnicornis, &c. Istud ipsum de Ioseph à Moysè prolatum Deuter. 33. non modo Iustinus Martyr (ex quo ferè ad verbum hæc desumpsit Auctor) sed etiam B. August. quest. in Deuter. cap. 56. & Hrabani in Comment. de Christo interpretantur. De Vnicorni autem vide vbi supra, Adnot. nostras, num. 129. & de M. tauri bicorni, num. 130. Legimus autem hic: crucis extima, ex 1. MS. Vatic. cod. Item supplemus sicuti supra legitur: Nā & in armemna nauis, quæ crucis pars est, & vnicornis autē media stipitis palus. Adnotat Rhenanus figuram Græcā hic esse, tamquam si dicatur: vnicornis secundum media, id est, mediani stipitis partem, palus.

131. Hac denique virtute crucis, &c. De crucis religione etiam etate Platonis visitata, supra late tractauimus Tom. 1. Apolog. cap. 16. num. 238. vbi crucis religiofos Christianos tacite fatetur, & similia crucis trophæa, labara, aliāque apud Gentes visitata in medium adfert; quo fit, ut imagines crucis, immo & Christi cruci adfixi, non tunc modo, sed & ab Apostolorum etate venerationi fuisse, ibidem coprobauerimus; adlegatis ibidem inter cætera tum hoc Tertulliani, tum B. Iustini Martyris apertioribus locis (que hic Auctor imitatur) ex lib. adu. Tryphonem, & Apolog. 2. quod hic monuisse sufficiat, vti Lectorem illuc remittamus. Atqui est Tertullianica phrasē (ex illis enim deducitur census istorum.) Supplemus autem & legimus, sicuti supra: in Simeonē & Leui exporriges benedictionem, in Scribas, &c.

132. Simeon & Leui, &c. De hac scriptura Gen. 49. vide supra lib. adu. Iud. num. 132. Adhuc autem ad Auctorem & alios veteres, Hrabani noster in Comment. his verbis: Quidam hoc quod in LXX. legitur: In furrore suo (pro quo Auctor: in indignatione sua) interfecerunt homines, & in desiderio (sive concupiscentia sua, vti hic & supra) subneruauerunt taurum (pro quo hic: cæciderunt neruos tauri) propheticè, homines interfeceros Apostolos, & subneruatum

taurum Christum interpretantur. Supplemus autem & distinguimus veluti supra: quem post necem Prophetarum interfecerunt, & suffugendo necem eius clausi, defauerunt. Quomodo si legamus, quæ est dicere cum Rhenano: hic esse Synedonem.

133. Iam verò Moyses quid vitæ, &c. Hic etiam imitatur B. Iustinum Martyrem adu. Tryphonem, & utrumque B. Cyprianus Testim. lib. 2. adu. Iud. cap. 1. cuius inscriptio est: Quod in passione & crucis figuratus omnis sit & potestas; & Hrabani in Comment. Exod. 17. Legimus autem: orabat, pro: orat, corrigendum enim cum 1. Vatic. MS. cod.

134. in rebus tam attonitis, magis vitæ genibus positus, &c. orationem commendare dicitur, &c. Legimus: genibus positus, pro: depositus, sicuti supra; nisi quis malit cum dicto Vatic. adu. Tryphonem dispositis. Supplemus mox: vbi nomen Domini dimicabat. Atqui etiam hic confirmatur tum à Iustino, tum à B. Iustino Martyre, veteri Ecclesiæ consuetudo: genibus positus, & manibus cæcis, bus pectus, & facie humi voluante, sicuti vbi supra legitur; de qua vide Adnot. nostras Tom. 1. Apolog. c. 30. num. 440. & Tom. 2. lib. de heres. cap. 13. num. 51. ac ad B. Cyprian. lib. de Orat. Domini, num. 9.

135. Idem rursus Moyses, &c. Hæc etiam supra lib. 2. adu. Marc. cap. 22. num. 143. & lib. de heres. cap. 5. num. 22. iisdem penè verbis sit visus, & tunc eius verbus vitæ) de figura remedij, certe etiam desumpsit Auctor ex D. Iustino Mart. adu. Tryphonem, vbi idipsum inculcat; utrumque verò imitatur Gregorius Nazianz. Conc. Paschali, B. August. in Epist. ad Gal. Epiphani. contra Christum interpretem Iudæ, & Iustinus Mart. idque secuti ipsum Christum interpretem Iudæ, & Iustinus Mart. Moyses exaltauit serpentem in deserto, ita exaltauerit filium hominis. Supra verò Adnot. nostras de Apolog. num. 238. adnotauimus, diligenter attendenda verba illa: pendentis habitus. Hic cum notatu dignum (quod supra lib. adu. Iud. non habet) intuenti tamen & credenti in eam, crucem esse, ut vel hinc confirmetur Ecclesiæ vetustissima consuetudo, qua non solum ante imaginem crucis genua flectant, sed etiam eam intuemur, credentes in Christum ipsam pendentis in cruce typus nobis per crucem ementem representatur; quam ipsam cerimoniam, adu. Tryphonem Ecclesiæ, verbis illis que in Parasene silemense sunt, Crucem tuam adoramus, &c. Atqui rursus hic supra, supplemus & legimus: in spectaculum salutem propositum, eo tempore quo à serpente exterminati sunt, nisi quod & hic, &c. imitatur post idololatriam; quia post illam alia fuit postquam gladij occisionem; at (sicuti etiam legitur 1. Cor. 10. postquam Deum tentauerunt (Num. 21.) à serpente perierunt.

CAP. XIX.

136. Age nunc, si legitis penes David, &c. Hic put hoc inscriptum: Quod eadem crux & passio Christi prædicata sit in Psalmis & Prophetis, quo iterum eadem repetit, que supra lib. adu. Iud. cap. 10. ex quo etiam hic quedam conuersionem cap. 10. ex quo etiam hic quedam conuersionem & rursus imitatur B. Iustinum Martyrem adu. Tryphonem.

137. Dominus regnauit à ligno, &c. Hic etiam nostram supradictio libro num. 133. qua veritas huius loci Psal. 95. lectionem adferimus, confirmamus.

verba B. Iustini Martyris libro sepe citato: Ex Psalmo (inquit) 95. quem Dauid cecinit, per pascha hic abstulerunt (Magistri vestri:) à ligno. Quam enim ad verbum ita fuisse dictum: Dicite in nationibus; Dominus regnauit à ligno, reliquerunt: Dicite in nationibus: Dominus regnauit. Quo fit vt nominatum illud à ligno, vtrouique ab Auctore etiam explicetur, & ter repetatur, & insuper etiam infra legatur c. 21.

138. Etiam enim mors ab Adam regnauit vsque ad Christum, &c.] Istud Auctor paraphrasticus citat, ex Apostolo Rom. 5. Ibi enim habetur primùm: Mors regnauit ab Adam vsque ad Moysen; sed postea adicitur: Si enim vnus delicto multi mortui sunt, multo magis gratia Dei & donum, in gratia vnus hominis Iesu Christi in plures abundauit; quibus verbis tacite indicauit: mortem non solum vsque ad Moysen, sed etiam vsque ad Christum quodammodo regnasse. Quamquam magis proprie Epiphanius, her. 42. contra Marcionem dictum locum explicet, dum dicit, in Moysen mortem intercessam, in Christo abolitam, iuxta illud eiusdem Apostoli 1. Cor. 1. Vbi est mors aculeus tuus?

139. Quoniam, inquit, puer natus est nobis, & datus est nobis filius. Quid noui, si nõ de filio Dei dicit? Cuius imperium, &c.] Sic omnino distinguendus est hic locus, sicuti supra, pro eo, quod à prioribus separabatur Isai. 9. verbis, illud: & datus est nobis, cum addito: filius.

140. Venite, mittamus lignum in panem eius, &c.] Suprà integra periclyta Hierem. 11. citatur, & rursus infra lib. 4. cap. 40. vbi de Sacramenti Eucharistia institutione Luca 22. agitur, ad quod Euangelium hic addidit, dum subdit: in Euangelio quoque vestro, vtopote quid solum reciperet Marcion. Atqui de hac scriptura libi latius. Et adde duntaxat, quod B. Iustinus libro toties citato, scribit etiam hunc Hieremia locum à Iudæis reiectum fuisse, non ita diu ante sua tempora; quam tamen existarent exemplaria in eorum Synagoga, in quibus ea verba continerentur; idque ea de causa, quod inde probari potest Iudæos consilium misisse de Christo, vt ipsum in cruce suspensum occiderent. Sine autem legat: mittamus, sicuti hic & supra, siue: iniciamus, vt B. Iustinus interpretatur, cum 2. MS. Vatic. cod. siue denique: coniciamus, sicuti infra, perinde est.

141. panem corpus suum appellans, &c.] Quod hic verbum confirmetur veritas corporis Domini in Eucharistia (iuxta verba Euangelistarum & B. Pauli, ad que addidit Auctor) non nos modo supra lib. adu. Iud. num. 134. sed & ipsi Magdenburgenses adnotarunt; hoc loco comprobantes verè & substantialiter corpus Christi in Eucharistia distribui. In hoc duntaxat hallucinati, dum hunc locum citant, vti probent panem cum corpore Domini remanere. Verum id supra latè impugnauimus Tom. 2. lib. de Orat. cap. 6. num. 23. vel eo ipse, quod dicat panem corpus suum appellans, aut faciens, quum aliquis dicere debuisset, in pane, vel sub pane. Neque verò obstat, quod hic additur: vt & hinc iam cum intelligas corporis sui figuram pani dedisse (sic enim legitur ex Vatic. 2. pro: panem, quod magis placet quàm coniectura Latini: corpori suo figuram panem dedisse) quia, sicuti infra lib. 4. aduers. Marc. cap. 40. latè deducemus vbi similia habet Auctor) quodammodo & veritas corporis Christi & figura est in hoc sacramento; quo loco etiam septem locos reperire est ipsius Tertulliani, quibus apertissime veritas corporis Christi comprobatur. His adde, quod merito quis

dubitarit, num dicta verba: vt & hinc iam, &c. germana sint Auctoris nene, aut saltem omnia; eo quod supra lib. aduers. Iud. neque in excelsis legantur, neque in MS. codicibus.

142. vigesimus primus Psalmus totam Christi continens passionem, &c.] Similiter B. Iustinus vbi supra: Psalmum istum (inquit) non in Christum conceptum esse ait, cœcutientes prorsus, neque intelligentes; neminem in gente vestri, qui vniquam Rex sine Christus sit dictus, manus & pedes quum viueret, perfossus, neque per mysterium hoc, mortuum, hoc est, in cruce suspensum esse, extra hunc solum Iesum. Quia occasione proinde, pulcherrimè Psalmum XXI. integrum interpretatur, & latissime. Legimus autem sicuti supra: quæ proprie atrocitas crucis, pro: atrocita.

143. & de cornibus vnicorniorum humilitatem, &c.] Sic iterum supplemus & legimus, sicuti supra MS. pro: vnicornis; nam etiam B. Iustinus Martyr legit & interpretatur, sicuti Auctor, vnicornium; nisi forte ex proposito illud Auctor legerit, vt magis accederet ad illud Deuter. 33. citatum capite precedenti, dum inquit, sicut supra ostendimus: cornua vnicornis, cornua eius; sed interim vtrumque locum quasi concilians B. Iustinus: Nam quod omnium, inquit, cornuum vnicornium cornu solum crucis forma sit, antea toties explicui. Supplemus autem etiam: ne nites aliterius alicuius prophetari passionem, quàm eius qui solus, &c. & paulo post iterum legimus, sicuti supra, ex Vatic. 2. MS. cod. & per crucem euenisse, pro eo quod erat: per Christum.

144. Sepultura eius sublata de medio est, &c.] Quem locum à ij ad marginem, apud B. Iustinum Martyrem, & nos supra, illos sicuti, lib. aduers. Iud. adnotaueramus esse Isai. 53. tandem reperimus Isai. 57. secundum LXX. præterquam quod aliter distinxisse videatur bi duo Auctores (sicuti iterum etiam lib. 4. aduers. Marc. cap. 43.) legentes: Erit in pace, sepultura eius sublata de medio est, pro eo quod alij Patres legunt & interpretantur: Erit in pace sepultura eius, ablata est de medio; sic enim B. Cyprian. lib. 2. aduers. Iud. cap. 14. B. Hieronym. Cyrillus, Procopius & Theodoretus in Comment. Isaiæ. Solus B. Ambros. lib. de Cain & Abel cap. 2. cum Auctore consentit, citans duntaxat eadem hæc verba. Atqui pulchrè, citatis etiam ipsi dictorum Patrum verbis, disputat de hoc loco Leo de Castro Comment. in Isaiam, contra Iudaisantes Vatablum & Isidorum Clarium.

145. Propterea ipse multos hereditati habebit, &c.] Istud reperitur Isai. 53. At qui retinuit: hereditati habebit, tamquam Tertullianicum, & sicuti supra, post illud: & multorum diuider spolia, adieci-mus: Quis enim alius nisi qui natus est, vt supra ostendimus? (nempe c. 13.) Pro eo, &c. Legentes etiam: vtrique per refurrectionem consecuturum, pro eo quod mendosissime legebatur: consecuturus.

CAP. XXI.

146. Sufficit huc vsque de his interim, &c.] Titulum huic capiti imposuimus: Quod post aduentum Christi contigerit etiam nationum conuersio, iuxta Prophetiam Dauid, quippe quæ de illo aut alio haudquaquam possit intelligi. Repetit autem etiam hic pleraque, quæ supra lib. aduers. Iudæos, sub finem cap. 11. & 12. Rursus etiam B. Iustinus

LAN
nibus

TERTULLIANUS
Cum Annotati-
one PAMELII
A. V.
16.

Martyrem imitatur, & utrumque B. Cyprian. Test. lib. 1. adu. Iud. cap. 21. Est verò rursus Tertullianicum decurritur.

147. & ad Deum Christum, &c.] Hic supplemus, sicut etiam supra legitur, ex 1. Vatic. MS. cod. Quod verè Christus sit Deus, infra latius tractabimus lib. aduers. Praxean, ubi id ex Apostolo comprobatur. Atqui sicut supra ex eodem MS. cod. Vatic. castigauimus: occurrit, pro: occurrit, ac: Postura à me, pro: de; &: Dauid filium eum vindicare, pro: eius; denique regnauit, pro: regnarit.

148. qui totum iam orbem Euangelij sui fide cepit, &c.] Suprà c. ult. lib. adu. Iud. Euangelij sui radiis illustrauit: Quomodo autem id verum fuerit atate Tertulliani, vide eiusdem libri Adnotat. nostras cap. 7. num. 30. & deinceps.

149. Ecce dedi te in dispositione generis mei, &c.] Adiecit sicuti supra, mei, quia illud interpretantur B. Iustinus Martyr ubi supra, Lactant. l. 5. c. 20. ac B. Cyrillus epist. de Immacul. virg. c. 2. & legit BB. Cyprian. Testim. lib. 2. adu. Iud. c. 7. Ambros. de Virgin. l. 3. et Euseb. Demonstr. Euang. l. 9. c. 15. Idè eo magis, quod apud Ixx. corrupta à Iudeis lectio generis Israel etiamnum seruatur, quod miratur vnà necum Leo de Castro, quum Orig. epist. ad Aphricanum, & in Leuitici c. 23. hom. 12. iam eum significauerit, adulteratum fuisse quod Ixx. transferunt: generis nostri. Atqui familiare est Auctori, vt vbique vocem: & Sibynas, dispositionem vertat, quam alij: testamentum, tum hic, tum paulo post, & c. c. clam, pro: domo.

150. Ecce testimonium eum nationibus posui, &c.] Hac huic loco, ad finem capituli vsque peculiaris sunt. Ad idem institutum verò hunc locum Isai. 55. adlegant, non modo BB. Iustinus & Cyprianus locis citatis, sed etiam Auctor lib. de Trinit. infra Tom. 5. Euseb. Cesar. Demonstr. Euang. l. 6. c. 23. Ambros. serm. 5. & August. conc. 6. in Psal. 118. Theodoret. etiam in Comment. qui adnotat lectionem esse Ixx. testimonium, pro eo quod Aquila & Theodotion ac Hebraei omnes, tellem.

151. Et dispona vobis, &c.] Hac verba paulo ante ibidem legitur, quorum illud: religiosa & fidelia Dauid, latissime & pulcherrime hic Auctor ex collatione aliarum scripturarum explicat, & paucis rursus infra lib. 4. adu. Marc. c. 1. ubi, quomodo etiam hic sub finem capituli, legit: Sancta Dauid & fidelia, cum B. Iustino & alijs Patribus, pro eo quod hic: religiosa & fidelia. vtrūque vox Græca ὅσα significat.

152. Ex fructu ventris tui, &c.] Etiam istud Psalmi 131. pulcherrime explicat, apud quem proinde lego: Ipsius ergo dicendo ventrem, pro: Ipsius autem: & vt Latina sit oratio, sic quod sequitur distingo: immò ipsa erit caro eius, religiosa & fidelia Dauid. Atqui, quod de Resurrectione, fidelia, tamquā perpetua, cum alijs Veteribus interpretatur Auctor, imitatur Paulum Act. 13.

153. in secūdo Basiliatum, &c.] Prorsus sic legendum, pro: in primo; nam præterquam quod reperitur hac scriptura 2. Reg. 7. certè eandem etiam citat ex secundo βασιλειῶν B. Cyprian. Testim. lib. 1. adu. Iud. c. 15. & lib. 2. c. 11. Similes autem phrasæ Auctoris sunt infra lib. 4. c. 21. Habes tertium Basiliarum, si & quartū resoluas, & c. ac rursus, c. 14. Sic & retrò in βασιλειῶν 15. Itaque nouam derivationem Latinam facit Auctor Basiliarum, pro eo quod alij: Regnorum transferunt, sicuti etiam adnotauimus Adnot. nostris in B. Cyprian. dict. lib. 1.

Testim. n. 7. Quum autem Auctor & 2. & 3. & 4. Basiliarum nominatim citet; videtur olim non fuisse distinctione que hodie existat apud Ixx. vt duo primi semel nuncupentur, reliqui verò primus & secundus semel seu Regnorum; maxime quum etiam B. Cyprianus non semel βασιλειῶν primum citet, secundum, tertium, & quartum.

154. Semen tuum, quod erit, inquit, ex ventre tuo, &c.] Sic hunc locum castigauimus ex additione qua hodie existat, pro eo quod erat: Semini tuo, accretre ipsius; maxime quum illud etiam legit loca citata, Cyprianus. Ad iudicium autem ad verba ibiat sequentia Auctor: Hic edificabit mihi edem, quum subangit Quia in ædem Dei, similiter quò addit: Denique & thronum in æuum, & regnum in æuum, ad illa verba: Et regam thronum eius in seculum, & c. & regnum eius in seculum.

155. Suscitauit enim illi Satan, id est, hostem meum, &c.] Ad idem id est, quia haud dubie hodie addidit explicandi gratia, quid per Satā intelligeretur, voce, sicuti & Græce σατάν, indeclinabiliter vocatur Auctor. B. Cyprianus Latine Sathanem transferre videtur. Ecclesie, l. de Oratione Dominica, & Testim. lib. 80. Atqui de Salomone, similes loci adnotauit supra l. 2. adu. Marc. cap. 23. num. 152.

CAP. XXI.

156. Sic nec illam iniectionem, &c.] Quod in scripturis: Quod non Iudæorum tantum, proxime gentium ad Christum conuocio scriptura prædicta sit. Imitatur verò etiam hic Auctor in scripturis aduersus Tryphonem, præsertim de profelyti.

157. nullo adhuc Cerdone, nedū Marcione, &c.] De Cerdone Marcionis magistro vide supra l. 1. script. adu. haeres. c. 51. her. 16. num. 21.

158. Ecce, inquit, Isaias, profelyti persequentur ad te, &c.] Quid Profelyti, supra adnotauimus, adu. Iud. cap. 1. num. 1. Quia autem Isaias hoc habet, hæctenus reperire non posui, nisi forte c. 16. ubi scriptum legitur: Habitant apud te profelyti, quos non lectum fuerit apud Ixx. nam totum hoc caput per apud Iudeos, & necio qua alia Græca profusa cum Hebraeo auerentia ab illis substituta, adnotauit Leo de Castro Isaiam. Si quis alius aliquid certius reperire possit, pro licet. Sunt qui adscribunt Isai. 52. sed neque ibi reperitur.

159. Et Nationes, quod sumus nos, &c.] Minimo distinguendus est hic locum noua periclyti, nam præcedunt, sunt verba Marcionis, ab eis locis: equaliter profelyti, & c. Legimus autem etiam cum 1. adu. Marc. habebant, pro: habeant.

160. Et in nomine, inquit, eius, Nationes persequuntur, &c.] Similiter hunc locum interpretatur modo Tertullianus, sed ceteri Veteres omnes de Nationibus gentium ad Christum.

161. Et erit, inquit, in nouissimis diebus, &c.] Et hunc locum Isai. 2. similiter Auctor interpretatur præ lib. aduers. Iudæos, c. 3. imitatur etiam in hoc libro num Martyrem ubi supra, & utrumque imitatur Cyprianus lib. 2. Testim. adu. Iud. cap. 18. hoc verò quum nouissimis temporibus idem mens mansisset, quum gentes venirent. Supplemus autem sicut supra, apud Isaiam: & ædes Dei; ac paulo post hæc: Et sua noua legis Euangelium. Rursus etiam quum & explicatur infra initio l. 4. adu. Marc. Et Syon ostendit Lex, &c.

162. & Sibynas in falces, &c.] Tribusque

Auctor vocem Græcam seruare hic & infra, pro quo supra lanceas. Nam (vti etiam ante me adnotauit Rhennus) apud Isaiam iuxta LXX. versionem Græcè legitur, & τὰς ἐπιπέδας αὐτῶν εἰς δόρυ μεταβαλεῖ. Est autē ἐπιπέδα, uenabuli genus Auctore Tertulliano. Suidas δλοσίδηρον ἀλόρυτον significare scribit, hoc est, telum prorsus ferreum. Nonnumquam δόρυ λέγεται sine ἐπιπέδω, id est lancea vel ensim. Omnino autem castigamus sicut supra: & non dicent amplius bellare, pro: dicent, quia Græcè est, ἰὺν μάχῃσιν.

163. Vt & hic dicas Christum nō bellipotentem, &c.] Ad iudic ad caput supra 13.

CAP. XXXI.

164. Habes & Apostolorū opus prædicatū, &c.] Inscriptionem huic capiti dedimus: Quod etiā Apostolorū prædicatio in Nationes, prædicata sit, idque nō alterius, sed eiusdē Dei, qui etiam ad exēplar Christi à Iudæis persecutionem passi sunt.

165. Quam tempestiui pedes euangelizatiūm pacem, euangelizantiū bona, &c.] Rursum hic: tempestiui, pro: pulcri. Eodem autē modo dicitur hic citant Euseb. l. 3. Demonstr. Euang. c. 1. Origenes in c. 10. an. 13. B. Ambrosii. l. de Isaac & anima, c. 4. ac Hefychius in Leuit. c. 4. B. Aug. contra Faustum, l. 2. c. 10. & B. Hieronymus l. 5. de Trinitate, Apostolus denique Rom. 10. Quare etiam hic corruptam esse lectionē LXX. à Iudæis recte adnotauit Leo de Castro, atque adeo corrigi debet, & legi: ὁς ὡρανοῖσι οἱ πόδες τοῦ εὐαγγελίου, ὡς ἄνθρωποι ἐπιπέδα, ἡ εὐαγγελία, ὡς ἄνθρωποι τὰ ἀγάλματα, pro eo quod hodie deest ὡρανοῖσι, ac ibi legitur εὐαγγελία, ὡς ἄνθρωποι, ut & repetitur.

166. & in terminis terræ uoces eorū, &c.] Mirum est quod Auctor tum hic, tum supra c. 7. l. adu. Iud. uocem οὐκ ἐστὶν ἄλλος, uerterit dumtaxat: terræ, quam alij Interpretes omnes, & Psal. 18. & Rom. 10. transferunt: orbis terræ. Supra autem paraphrasticas legit: & vsque in terminos, & uerba, sicut alij, pro quo hic: uoces. utrumque significat Græcum ἡνίκα τε.

167. Longè quique à iustitia mea, adpropinquauerūt iustitiæ meæ, & ueritati, &c.] Istud haud dubie sumpsit ex c. 46. Isaiæ, ubi nunc legitur dumtaxat: qui longè à iustitia, adpropinquauit iustitiā meam. Videtur itaque legisse Auctor ἡνίστασθαι, pro: ἡνίστασθαι, & legisse præterea aliquam uocem que ueritatem significet, & tamē neque in Græcè, neque in Hebræis aut Chaldaicis exemplaribus inuenitur.

168. renuntiauerunt presbyteris & Archōtibz & sacerdotibus Iudæorū.] Renuntiare hic accipitur sicut supra T. 2. l. de Corona militis, c. 3. dixit de baptismo: nos renuntiare diabolo; alibi plerumque accipit renuntiare, pro: demonstrare. Ad iudicium autē ad c. 4. Act. quum presbyteris, id est, senioribus, & Archōtibz, id est, principibus, & sacerdotibus Iudæorū, responderūt: Si iustus est in conspectu Dei uos potius audire quam Deū, indicare. Sive ad illud Act. 13. Pōbis prius oportuerat prædicare uerbum Dei, ecce conuertimur ad Gentes.

169. An nō uel maximè, inquit, ut alterius Dei predicator es? &c.] Verba sunt hæc Marcionis, sicut etiā illa paulopost: Omnem inquis, & c. vsque: Et qui.

170. separamini qui Domini causam portatis.] Paraphrasticè interpretatur causā Domini Auctor, ac si dicere uelut Propheta: Causā Domini agit is, aut nō eius ubique predicatū; pro eo quod est apud adiciones omnes: uasa Domini, nisi malis quis hoc legendū cū Latino: sed illud habent etiā Vat. MS. cod. Conformiter autē Auctori, de Apostolis istud interpretatur B. Hieronymus. quod

Apostolus 2. Cor. 16. & alij Veteres in genere ad omnes Christianos referunt. At qui addit: Iā enim secundum supra scripta, & c. nō apud eundē Isaiam, immediātè ante uerba iā citata. At qui per uerba est Auctori, quod legat et interpretetur: reuelauerat Dominus brachium suo sanctū, pro eo quod alij omnes: brachium sanctum suū; qui uerit et iā: summa terræ, quod est Græcè ἀρχὴ τῆς γῆς, & salutē, σωτηρίαν, pro eo quod interpres Latinus LXX. fines terræ, et salutem, minus propriè. Auctori correspondet B. Cyprian. Test. l. 2. adu. Iud. c. 4. præterquā quod legat: brachium suum illum sanctum.

171. Videte quomodo perit iustus, &c.] Locum hunc de Christo & Apostolis interpretatur etiā Auctor infra lib. 4. adu. Marc. & in Scorpiaco, imitatus B. Iustini Mart. Apol. 2. pro Christ. & adu. Tryphonē; & utriusque sicut B. Cypri. Testim. adu. Iud. l. 2. c. 14. cū quibus retinuimus: perit, pro eo quod hodie Græcè est ἀπὸ λησῶν, id est: perit. Legentes cū omnibus tam Græcis quam Latinis Patribz, conformiter etiam Hebræico textus: auferuntur, pro: auferentur; & iniustitiæ, pro: iniustitiæ, sicut etiam ante me castigandum duxit Latinus.

172. Venite, inquit, auferamus iustum, &c.] Sicut istud ex c. 2. citat libri Sapientia, sic supra etiā addidit ad id quod sequitur ibidē, Grauis etiā nobis est ad uidendum, supra T. 2. l. de Patient. c. 5. Et hoc Tomo l. de Prescrip. adu. heret. c. 7. etiā Salomoni adtribuit illud Sap. 1. In simplicitate cordis querite Dominū; quo loca uide Adnot. nostras n. 52. Eodem autē modo de Christo interpretatur hanc scripturā, Clemens Alexadr. l. 5. Stromatum, ubi similem Platonis locū ex 2. lib. de Repub. adlegat, Auctor lib. de Montibus Syn. & Syna aduersus Iud. Quorum Clemens cum Auctore nostro legit: auferamus; alter, sicut uulgè omnes ex Græco Interpretes: circumueniamus; hodie Græcè est ἐκδυσχεραίνω, quod insidias tendere propriè significat; quare uidetur aliud quā hodie legisse Auctor. Adnotatum fuit ad marginem, & in Indice scripturarum B. Iustini Martyris adu. Tryphonem, tamquam Sap. 2. quod ille citat: Vinciamus iustum, quia inutilis est nobis; uerum reperitur iuxta LXX. Isai. 3. pro eo quod B. Hieron. uertit: Dicite iusto, quoniam bene; nam sic citatur etiam à Rufino in Symbolicis Apostolorum, inter opera B. Cyprian.

173. Pertransi in mediū portæ, mediā Hierusalem, &c.] Legimus: mediā Hierusalem, pro: in mediā; quia illud non modò supra legitur l. adu. Iud. c. 11. sed & Græcè apud LXX. ubi quum hodie legatur conformiter Hebræis & Chaldaicis textis: דִּיעַלְיָה מֵעוֹלָם תֵּלֵךְ תּוֹרַי, id est: pertransi mediā ciuitatem, uidetur legisse Auctor תּוֹרַי, quod portā significat. At qui castigamus etiam sicut supra: & da signū Tau, pro: signa; quia non modò hodie Græcè τῶν τῶν legitur, sed etiam sic B. Cyprian. l. ad Demetr. n. 52. ac lib. 2. Testim. adu. Iudæos c. 22. ubi uide Adnotat. nostras, de legitima additione uocis Tau ex B. Hieron. n. 105. & supra quoque n. 142.

174. Ipsa est enim littera Græcorū Tau, nostra autem T. species crucis, &c.] Hæc ipsam imitati uidentur Patres nostri, dum in Missalibus antiquis initio Canonis in littera T. ubi legitur: Te igitur clementissime Pater, solent pietatē exhibere crucem Christi; in cuius locum hodie successit ipsa Crucis imago, pagina proximè præcedenti. Et uerò Tertullianum ferè ad uerbum imitatus B. Hieron. in Comment. Extrema, inquit, Tau littera crucis habet similitudinem, quæ in Christianorum frōtibz pingitur, & frequētī manus inscriptione signatur. Cui similis est locus de signo crucis in frontibus.

LANZ
nibus

Supra Tom. 2. lib. de Coron. milit. cap. 3. ubi num. 40. latissime ea de re tractauimus, & locos insuper aliquos nostros in B. Cyprianum adnotauimus, & aliquid etiam supra ad lib. de Baptismo. 1. de signaculo crucis in Baptismo diximus. Quod pertinere videtur etiam, vel potius ad signum crucis in sacrificio Missae, quod mox subiungit Auctor: & signaculum frontium.

175. in medio Ecclesie hymnum tibi dicam, &c.] Voluit Auctor Latine exprimere quod Graece est: ὑμνωσθησθε μοι, pro quo alij Psal. 21. malunt vertere: laudabo te. Exprimi etiam sua phrasi: A te laus, mihi, pro eo quod Graece est: ἔταυρος μὲν: & ab alijs transfertur: laus mea. Priorem autem lectionem, etsi non sequatur, tamen confirmat B. Iustinus Mart. aduers. Tryphonem, dum illud interpretatur de hymnis, quos Christus cum Apostolis celebravit; inter quos praecipuus ille, quo dicto, post institutionem sacrae Eucharistiae, exierunt in montem Oliueti, Matth. 26. Vnde hymnorum usum in Ecclesia sumptisse suam originem, adnotauimus ad lib. de Orat. Dominica B. Cypri. num. 6. & supra etiam adsignimus Tom. 1. Apolog. cap. 39. num. 520.

176. Et in sexagesimo septimo, &c.] omnino sic castigauimus, pro: quinquagesimo septimo; neque enim ibi reperitur, sed Psal. 67. quod citat iuxta aditione Romanam: In Ecclesis benedicite Dominum Deum, pro quo Gallicana & ex Hebraeo aditio: Deo Domino.

177. ut pariter concurreret & Malachiae Prophetia, &c.] Etiam hic necessario emendauimus: Malachiae, pro: Michae; nam praeterquam quod legatur haec scriptura Malach. 1. etiam Malachiae nomine eam nominatim citat Auctor supra lib. adu. Iud. cap. 5. num. 22. & infra lib. 4. adu. Marc. cap. 1. num. 13. Ex quo posteriori loco legimus: glorificatum est, pro: gloriatum, eo quod supra legatur: clarificatum; quo loco vide Adnot. nostras contra Magdenburgenses, qui dictis duobus locis calumniantur Tertullianum hanc Malachiae Prophetiam interpretari, non de Ecclesia sacrificij, ut ibi loquitur, seu sacrificio, sic hic & infra; quum hic disertis verbis sacrificia explicentur: Gloriam relatio & benedictio (quae proprie ad Missae officium pertinent) & laus & hymni (quae ad Horarum cantum & munditiae sacrificiorum; quae ad Eucharistiae sacramentum & sacrificia pertinere quis negare audeat: Et verò, latissime omnes locos Tertulliani, quibus sacrificij Ecclesia mentionem facit, adnotauimus lib. de Orat. num. 1.

CAP. XXIII.

178. Nunc quia cum Iudaeis negas venisse Christum eorum, &c.] Caput hoc inscripsimus: Iudaeorum exitium, quod ob impietatem in Christum passuros esse praedictum est, iam completum esse. In quo rursum ad verbum ferè imitatur lib. adu. Iud. cap. 13. vnde etiam quadam loca castigauimus ac supplenuimus. Rursum autem exitum utrobique, pro: exitio accipit. Supplemus verò: & despexerunt & interemerunt.

179. Proiecit homo aspernamenta sua, &c.] More suo nouè Auctor: aspernamenta hic dixit, quae supra: abominamenta, pro eo quod Graecè est Isai. 2. ἅδελφός μου, quod alij: abominations vertunt. Et sicuti ibi, sic & hic castigauimus: vanis & nocturnis, pro: nociuis, ut accipiat nocturnas pro vesperationibus.

180. Abstulit enim Dominus, &c.] Pulcre & ab hoc locum interpretatur, legens: Abstulit; uti indisce iam completam esse Prophetiam, sicuti etiam alicubi B. Cyprianus rectè addens: inter cetera, quia multo latius

haec Isaias cap. 3. profequitur. Idem interim, qui hic & supra: sapientem architectum interpretatur inueniunt sanctum; infra lib. 5. adu. Marc. cap. 6. etiam Paulum Apostolum allegoricè interpretatur.

181. Et mandatum est nubibus ne pluerent, &c.] Nouam perieud hic auspicamur, quod reperatur in scriptura Isai. 5. castigantes sicuti etiam supra: vincti Sordid. pro: Sor eth, de quo vide & Adnotat. supra lib. 1. 160. Sine autem legas: charifinatum toribus, &c. & supra excusi; sine: charifinatus prioribus, ut ibi MS. sine cum Vatic. 1. MS. cod. hic: charifinatum prioribus; non refert, nisi quod elegantius videtur abstractis charifinatu rationibus, uti Metaphorice alludat ad rationes quae subducuntur sine subdantia compuis.

182. Lex & Propheta usque ad Ioannem. Istud Matth. 11. eodem sensu B. Iustinus citat, adu. Iudaeum, & B. Cyprian. lib. Testim. 1. adu. Iud. titulo: Quod lex prior, quae per Moysen data est, & post esset. Legimus autem sicuti supra: ex perferatam prioris, pro: ea, claudentes parentesi (ab illi enim capit infamia) retinentes etiam lectione Iohannis de tempus medium (id est, figura Graeca, per tempus medium à Tyberio usque ad Vespasianum, non pariter iam intellexissent; pro quo altera lectio supra mihi placet. Vespasianum autem nominat, quod illi vastata sit Hierusalem, uti ex Iosephi & Hieronymus Iudaicis notus est, quam ut pluribus supra.

183. facta est terra eorum deserta, &c.] Ieroba desumpta sunt ex Isai. 1. quae non modo deserta, sed etiam c. 3. I. adu. Iud. supra citata sunt; ex quibus complenus ac legimus: ciuitates eorum exultate, & relicta est filia Syon tamquam speculum in deserto. differet prior locus, quod hic & alibi legatur: vinea, vel in cucumerario casula, vel in cucumerario, &c. B. Cyprian. Testim. 1. adu. Iud. c. 6. hoc timor: Ierusalem perditur essent Iudaei; & ante hoc B. Irenaeus Item Auctor Alercat. Ecclesiae & Synagoga. Iugust. Graecè est, hodie priori loco scriptum, quod eiusdem proprie, posteriori ὄνομα Φουδαίου, quod nomen studiarium significat. Vide etiam similitudo supra adu. Marc. ubi ad ipsum Iosephum calidius videtur.

184. Qui & in Psalmo quinquagesimo uo, &c.] Rursum hic castigandum Auctorem, pro quinquagesimo septimo, ipse Psal. 58. loquitur, ex quo videtur illud: Disperge illos in virtute tua. &c. supra, legendum, pro: Disperde, vox Graeca διασπορ plus satis indicat, & aditiones omnes conuenientissime quum praemittatur ab Auctore: dispersit eos postular.

185. Propter me haec, inquit, facta sunt, &c.] anxietate dormietis, &c.] Verbis hic finitur caput, quae ipsa eodem modo interpretantur de merceda, &c. dea post mortem Christi Saluatoris. B. Cypri. & B. Irenaeus in Commentarijs; quamquam & alij sensum adhaerent habeat; praeterquam quod legunt: Per me. Ceterum haec Graeca δι' ἐμῆ, etiam apud alios Auctores cum ad satino causam significans, rectè transferunt: Propter me. Sunt autem iterum verba Marcioni: Acquin Claudi &c. usque. Sed ecce, &c.

186. & dati sunt pessimi pro sepultura, &c.] Quasi aliud agens explicat illud Isai. 55. etiam supra c. 10. I. adu. Iud. Et dabo malos pro sepultura diuites pro morte eius, quod pulcre explicat, de quo

TERTULLI
Cum Annotati
PAMELLI
A. V.
16.

tibus, qui (sicuti est Matth. 28.) subreptum eum (sic enim legi, pro: subreptam eam) nempe Christum, adseuerauerant; & de locupletibus (nempe Principibus Iudeorum) qui ad militibus falsum testamentum cadaveris subrepti, & antea ad Iuda tradidore (sicuti est Luc. 22.) traditionem redemerant. Atqui legimus sicuti supra c. 13. co[m]spirat[i]o[n]e sensu scripturatum, &c.

187. Vbi ciuitates exurdae, quae iam in tumulo sunt; &c. Simile est illud de Iudaea supra Tom. 1. Apolog. c. 21. dispersi, palabundi, & coeli & soli sui extorres vagantur per orbem, sine homine, sine Deo rege; quibus, nec aduenarum iure, terram patriam, saltem vestigio, salutare conceditur, quia ipsa verba descripsit B. Cyprian. sub finem libri de Vanitate Idolorum.

188. Iam vero quale est, vt per caelum suum admiserit, &c. Intellegit hoc de Ascensu Christi in caelum Dei creatoris, de quo imprimis Marc. 16.

CAP. XXIIII.

189. Immo, inquis, spero ab illo, &c. In scriptio[n]em huius capiti postremo dedimus: Quod restitutio terrae Iudaeae allegorice sit interpretanda. Atqui de regno terreno mille annorum post hanc vitam, quum inter paradoxa Auctoris merito referatur, latius in Prolegomenis; hic distaxat, de varia agens lectione scripturarum, quas pro se perperam citat. Sunt autem iterum verba Marcionis: Immo, inquis, spero ab illo, usque: ceterum.

190. Sed de sinu Abrahæ suo tempore, &c. Adhuc ad librum DE PARADISO, aut potius ad librum 4. adu. Marc. c. 4. ubi tractat illud Luc. 16. quod legitur De sinu Abrahæ, in quo Lazari refrigeriis, & de inferis, ubi dicitur tormenta describuntur; ostendens, aliud esse inferos, aliud sinum Abrahæ, ad quem locum hac de re latius.

191. De restitutione vero Iudaeae, &c. Quod restitutio Iudaeae (de qua est illa inter cetera Apostolorum interrogatio, Act. 1. Numquid in tempore hoc restitues regnum Israel? & etiam illud Luc. 24. Nos autem sperabamus quod ipse esset redempturus Israel) allegorica interpretatione, in Christum comperat & Ecclesia; latius infra Tom. 4. ad significationem libri DE SPE FIDELI V. quod etiam Lectorem remittit Auctor; quaedam, quantum apparet, hic ex illo repetens, quum subdit: Nam & confitemur, &c. Quod opus si exstaret, possemus certius adnotare, quibus locis scripturae, propheta sit restitutio Iudaeae. Nobis autem occurrit illud Hierem. 31. Qui dispersi sunt ventilaui Israel, congregabit eum, &c. quamquam hoc vel ad Israel spiritualem populum Christianum referendum sit, vel ad reditum ex Babylone. Item illud Ezech. 28. Collegam Israel ab omnibus gentibus, &c.

192. Hanc & Ezechiel nouit, & Apollolus Ioannes vidit, &c. De Ioanne Apostolo quem adeo iterum hic facit Auctorem Apocalypses) quod Hierusalem de caelo delatam viderit, Apocal. 21. satis notum est; de Ezechiele non ita, nisi forte ad illud ad c. 48. sua Prophecia postremum in calcæ; ubi postquam ciuitatem Hierusalem descripsit, hoc habet Epiphonema: Et nomen ciuitatis ex illa die, Dominus ihidem. Et Irenaeus quidem citatur quod supra ad lucimus de restitutione Iudaeae, Ezech. 28. sed nihil hic ad institutum facit.

193. Denique proxime expunctum est Orientali expeditione, &c. Prodigium istud hactenus reperire apud ethnicos, immo nec apud Ecclesiasticos historiae scriptores, potius; quare Lectori diligenti in iurandum re-

linqu, an in expeditione Orientali Severi Imperatoris (de qua loqui videtur Auctor) aliquid tale contigerit in Iudaea. Atqui quo sensu dicat Auctor: demutati in angelicam substantiam, supra diximus cap. 9. nu. 68. Peculiari enim significatione: substantia ab Auctore usurpatur; sicut etiam illud: retractatur, pro: tractatur.

194. Quam in multitudinem arenae repromittitur, &c. Rhenanus hic putat etiam figuram esse Graecam, ac si dicat: secundum quam, nempe primam repromissionem; verum: si qua, legatur, nihil opus fuerit; quamquam nihil immutare voluerim, eo quod illud etiam legant MS. Vatic. cod. Prima repromissio reperitur Gen. 13. altera 15. Benedictio vero, qua benedixit Isaac Iacob filium suum, Gen. 27.

195. Et Euangelium vestrum quoque habet, &c. Adhuc rursus ad Euangelium Marcionis, sine Luca adulteratum; in quo retinuit ille illud Luc. 12. Quae sit primum regnum Dei, & haec adiciuntur vobis, sicut patet infra lib. 4. adu. Marc. c. 29. Distinguis autem benedictionem Esau, Gen. 27. in hunc modum: De opimitate terrae, dicens, erit inhabitatio tua. Vbi opimitas vox est Tertullianica, solino nihilominus etiam nota, ubi de arbore Medica agit.

196. Quum vero Iacob, &c. Istud quod reperitur Gen. 28. paraphrasticis transulit, non ad verbum. Legimus autem cum 1. Vatic. MS. cod. ad interpretationem somnij, pro: somni. Atqui ad verbum transulit: &c. & τὸ τοῦ, ἀλλ' ὁ οἶκος θεῶν. Non est aliud, sed aedes Dei.

197. Qui aedificat in caelum ascensum suum, &c. Eodem modo rursus hunc locum Amos 9. interpretatur Auctor infra lib. 4. adu. Marc. cap. 34. & iterum lib. 5. cap. 15. denique & in Scorpiaco cap. 10. ubi latius de illo.

198. Et circudabis enim illos tibi, inquit, tamquam ornamentum spondae. Istud, etsi prima facie videatur Auctor citare ex eodem Amos, reperitur nihilominus Isai. 49. & citatur etiam lib. 4. adu. Marc. ubi de eo latius.

199. Volant velut qui sunt Milui, &c. Citat istud ex Isai. cap. 31. nam opvea non duntaxat aues omnis generis significat, quod alij vertunt, sed etiam accipitres alicubi apud Hesiodum. Atqui Plinio teste, l. 10. c. 10. Milui ex accipitrum sunt genere.

200. Vt nubes volant, & velut pulli columbarum ad me, &c. Hic novam periodum fecimus, quod alibi reperitur, nempe Isai. 60. (quemadmodum id ipsum citat Auctor infra lib. 5. adu. Marc. cap. 15. quum explicat illud 1. Thessal. 4. quod hic etiam citatur: Auferemur, enim in nubibus (sic enim etiam hic lego, pro: in nubes) obuiam Domino.) Vbi aliter legit, sicut etiam hodie Graec est: & columbae cum pullis. Ex quo loco etiam coniunxi precedentibus: ad me, distinguens comate quod sequitur: scilicet; quamquam illud ad me nusquam apud Patres legatur, neque hodie in vlla aditione. Atqui parenthesi inclusimus illud (illo scilicet filio hominis veniente in nubibus secundum Danielem) de quo loco Dan. 7. infra latius lib. 4. adu. Marc. c. 39. ubi c. 21. Luca tractat.

201. Audi caelum, & in aures percipe terra, &c. Auctor quod Graec est vnica voce & ὠτῶν, translulit: in aures percipe, pro quo alij maluerunt vertere: auribus percipe. Supplemus autem ex Vatic. 1. MS. cod. paulo post: & experimenta. Atqui deinde iam secundo habes: si forte, hoc ipso capite, pro: forte.

LAN 2
nibus

SCRIPTVVS Tertullianus aduersus opus Marcionis ex contrarietate
oppositionibus Antitheseis cognominatum, ad separationem Legis & Euan-
gelij coactum, qua duos Deos diuersos, alterum veteris, alterum noui Testa-
menti diuidebat.

- I. Imprimis diuersitatem preceptorum & disciplinarum non negans, in vnum & e-
dem Deum competere demonstrat; ex eo quod ipse Deus creator per Prophetas suos
Legem nouam, Euangelij nempe, scripturam prädixerit pro veteri, ac testamentum aeternum
pro temporali.
- II. Deinde, non solum Luca Euangelium (quod Marcion adulteratum admittebat)
tamen adscripto titulo sed etiam Ioannis & Matthai Apostolorum, & Marci Ap-
plici viri, non minus ac Luca, auctoritatem habere prescribit.
- III. Neque verò obstarè quod Apostolus Paulus ad Galatas Apostolos reprehendat
enim de Euangelij deprauatione aut interpolatione, sed de conuersatione tantum
notatos, immò ipsa eorum Euangelij Digesta à Pseudoapostolis fuisse peruersa.
- III. Atqui, dum disputatur de titulo Euangelij, quod Marcion suum, Auctor item
id est Luca, adfirmat adulteratum; ei prescribi auctoritatem, quod antiquius reperitur
illi vitiationem quod posterius; maxime, quum Marcion aliquando Catholica Ecclē-
diderit, & postea in heresin descierit.
- V. Quippe, quum Luca Euangelium auctoritatem habeat ab Ecclesijs Apostolicis,
quas quod sacrosanctum est, ab Apostolis traditum constat; & proinde etiam cetera Euan-
gelia, Joannis, Matthai, & Marci; sed & Apocalypsis, ex ordine Episcoporum
ginem recensio.
- VI. Porro ad institutum veniens Auctor, nullam esse veteris & noui Testamenti
tatem, vel inde prescribit; quod Christus noster impleuerit Prophetias creatoris, & re-
sentauerit promissiones eius, ac Leges adiuuerit.
- VII. Quod ipsum, primum comprobatur ex capite quarto Luca sub finem, de demonio
so in Synagoga Capharnaum, eo quod tria Luca prima capita, & initium quarti
quam sua sententia contraria erasisset Marcion.
- VIII. Ex eodem capite, partim ante, partim post dictam historiam (nam etiam hoc trans-
rat Marcion) de doctrina Christi apud Nazareth in Synagoga, & alius demonis.
- IX. Item ex capite quinto Luca, de vocatione Apostolorum Simonis & filiorum Zebedae
ac leproso mundato.
- X. Ex eodem de Paralytico curato, & appellatione Filij hominis.
- XI. De Publicano adlecto à Domino, & de ieiunio, ac Christo sponso, & Parabolis
nouis ac veteris; ex eodem capite.
- XII. Dein ex capite VI. de discipulis colligentibus spicas, ac sanata manu arida in Sabbatho.
- XIII. Ex eodem, de ascensu & oratione nocturna in monte, Apostolorum XII. numero, pro
tatione nominis Petri, ac conuentu gentium ad Christum.
- XIII. De beatitudinibus seu sermone Domini in monte, ex eodem.
- XV. De variis maledictionibus, quibus V. a Phariseis imprecatus est; ex eodem.
- XVI. De precepto dilectionis tam inimicorum quam proximi, ex eodem.
- XVII. De fenore interdicto, aliisque Domini verbis penè ad finem usque eiusdem capituli.

TERTULLI
Cum Annotationibus
PAMELIJ
A. V.
36.

- Ex capite etiam vij. Luca, de fide Centurionis, resuscitato filio Siduae, Ioanne Baptista, & muliere peccatrice. xviii.
- Postea ex capite viij. Luca, de diuitibus mulieribus adhaerentibus Christo, de verbis Domini ad discipulos, & de matre ac fratribus Christi. xix.
- De miraculis Christi, quibus ventis ac mari imperauit, legionem demonum eiecit, & fluxum sanguinis curauit in muliere; ex eodem. xx.
- Ex ix. item capite Luca, de discipulis ad praedicandum missis, pasto populo in solitudine, confessione Petri: Tu es Christus, & praedicta persecutione fidelium. xxi.
- De ostensione Christi cum Moyse & Helia in secessu montis, ex eodem. xxii.
- De verbis Domini ad Pharisaos, dilectione paruulorum, & increpatione eius qui dixerat: Sequar te quocumque ieris; ex eodem. xxiii.
- Porro & ex capite x. Luca, de adlectione LXX. discipulorum, & potestate illis data. xxiiii.
- De oratione Domini ad Patrem, verbis ad discipulos, & responso facto legis Doctori; ex eodem. xxv.
- Exinde ex capite xi. Luca, de Oratione Dominica, aliisque orandi formis & parabolis eo pertinentibus; de surdo demonio expulso, ac de exclamatione mulieris de turba. xxvi.
- De Phariseis signum petentibus, & aliis eorundem increpationibus; ex eodem. xxvii.
- Ex capite xij. Luca, de verbis Domini variis ad discipulos, & parabola ditius blandientis sibi de prouentu agrorum suorum. xxviii.
- De cura non agenda anima de victu, & corpori de vestitu; succingendis lumbis, ac seruis beatis, & igne misso in terram, aliisque verbis Domini; ex eodem capite. xxix.
- Rursus ex capite xij. Luca, de curatione Sabbato facta, parabolis, aliisque verbis Domini. xxx.
- Etiam ex capite Luca xiiij. qualeis ad cenam vel prandium vocandi sint, ac de cena ad quam vocauit multos. xxxi.
- Item ex capite xv. Luca, de oue & dragma perditis & inuentis. xxxii.
- Ex capite etiam xvi. Luca, de duobus Dominis, Deo, & Mammona; ac dicto Domini: Lex & Propheta usque ad Ioannem. xxxiii.
- De diuortio prohibito, ac proinde coniugio adprobato, & inferno ac sinu Abrahae; ex eodem. xxxiiii.
- Deinceps ex cap. xvij. Luca, de verbis Domini diuersis, Leprosi decem curatis, & interrogatione Phariseorum de regno Dei. xxxv.
- Similiter ex cap. xvij. Luca, de parabolis iudicis, ac Pharisei & Publicani orantium in templo; verbis Domini ad adolescentem diuitem, & caeco curato. xxxvi.
- Ex capite etiam xix. Luca, de Zachaeo, & seruorum parabola quae secundum rationem fuerat a pecunia diiudicantur. xxxvii.
- Itidem ex cap. xx. Luca, de variis verbis Domini ad Pharisaos, Principes Sacerdotum, Sadducaeos, & Scribas. xxxviii.
- Praeterea & ex cap. xx. Luca capite, de venturis in nomine Christi & signis ultimi finis, ac de doctrina Christi in templo & secessu in montem eleonem. xxxix.
- Item ex cap. xxij. Luca, de die Pascha electo ad Passionem, venditione ac proditione Iudae, & de distributione corporis & sanguinis Christi. xl.
- De imprecatione illi facta, per quem traderetur filius hominis, ac osculo traditoris; & de responso Domini ad interrogationem an ipse esset Christus, ex eodem capite. xli.

XLII.

Ex capite quoque xxiiij. Lucae, de simili responso in domo Pilati, iudicio apud eundem Pilatum & Herodem, crucifixione, signis in morte, expiratione, & sepultura Domini.

XLIII.

Denique ex cap. xxiiij. Lucae, de mulieribus ad sepulcrum, cum odorum paratura, refectione post biduum, de apparitionibus Christi, quæ mulieribus, discipulis, ac Apostolorum sunt, & de missione Apostolorum ad prædicandum vniuersis nationibus.

Ceterum libri huius quarti aduersus Marcionem mentionem facit Auctor, quædam Evangelij Marcionis meminit. Tale est illud supra libro de Carne Christi, cap. 7. Vbi patet tractat illud Lucae 8. Quæ mihi mater, & qui mihi fratres? Audiat igitur (inquit) & Apelles quid iam RESPONSUM SIT à nobis MARCIONI, E O LIBELLO QVO EVANGELIVM IPSIVS PROVOCAVIMVS; aduocatus haud dubie ad caput infra xix. Quò etiam adlusit libro 3. aduers. Marc. cap. 11. & ibidem etiam ad xxvi. cap. infra, quum dixit: Nam & mulier quædam exclamauerat: Beatus venter qui te portauit, & vbera quæ haufisti; &: Quomodo mater & fratres eius dicti sunt foris stare? Sed videbimus de his capitulis suo tempore. Item & cap. x. infra, addens: Certe quum & ipse se filium hominis prædicaret, natum licet profitebatur. Nunc, vt hæc omnia ad Evangelij distulerim examinationem. In genere autem rursus hunc librum insinuat eiusdem lib. 3. cap. 17. Sed de utroque (inquit) titulo sic disponam, vt quoniam ipsum quoque Marcionis Evangelium discuti placuit, de speciebus doctrinarum & figurarum illuc differant quasi in rem præsentem. Quare & titulum huius libri auximus, addentes: DE ANTI-THESISIBVS BIVS EX EVANGELIO. Hunc porro à Rhenano aditum, quo solo castigatum ex Paterniacensi, & Hirsaugiensi, deinde ex Gorziensi exemplaribus, præsertim cum Scholiis, deinde & Adnotationibus; nos iterum ex duobus codicibus MS. Vaticanis, & coniecturis quibusdam Dn. Latini, emendauimus, nouis Argumento & Adnotationibus auctum.

Q. SEPTIMII FLORENTIS
TERTVLLIANI CARTHAGINIENSIS
PRESBYTERI, ADVERSUS MARCIONEM
Liber quartus, de Antithesibus eius
ex Euangelio.

CAP. I.

MEN^o sententiam, & omnem paraturam impij atque sacrilegi Marcionis, ad ipsum iam Euangelium eius prouocamus, quod interpretando suum fecit. Et vt fidem instrueret, dotem quandam commentatus est illi, opus ex contrarietatum oppositionibus, Antithesibus cognominatum, & ad separationem Legis & Euangelij coactum, quæ Deos diuidens, proinde diuersos, alterum alterius Instrumentum, vt (quod magis vsui est dicere) Testamenti, vt exinde Euangelio quoque secundum Antithesibus credendo patrocinaretur. Sed & istas proprias congressu committendum id est, per singulas iniectiones Pontici cæcidissem, si nõ multo opportunius in ipso, & cum ipso Euangelio, cui procurant, retunderentur, quamquam tam facile præscriptum currere, equidem vt accepto eas faciam, vt rato habeam, vt nobiscum facere dicam, quæ magis de cæcitate auctoris sui erubescant nostræ iam Antithesibus aduersus Marcionem. Atque adeo confiteor alium ordinem decucurrisse in veteri dispositione apud creatorem.